

XVIII

كېچكە چاقلىق شول ئورۇندا، ئويلايم.
توقتا مېن ئېيتىم: كارتا، ئويىنامىم... آراقىن ئېچىم، نەمەكن تارتىمىم،
تامامىنى قىسام. بولار بېت ھەممەسى دە شول ئېككى يۈز نەنگەنى
توتۇرۇ ئۇچن ئىشلەنەر.

خانى - قىزغا ياقىن يارماسقا دېيىنەر ئېيتۇم دە شونىڭ ئۇچۇن
ئېدى: بۇلار بىلەن ياقىلاشساڭ، نېچك گەپ بولساڭ، آرتق چەش ياسىساڭ.
آز ماز بولەك بېرەسەڭ، جىلەك، كانفىت آشاناساڭ... بۇلارنىڭ ھېچ بىرىن
قابول ئېتمەسە، بارى بىر ئوزۇڭ آنىڭ ئۇچۇن ياخشىراق كېيىنەسەڭ،
قوبىشۇلناساڭ، ساران ئېسىمگىن چەرتىپاس ئۇچۇن كىشى آلىنداغور
بولماسلىق يېشىم دېيىپ، ئوزۇڭ كۆيۈرەك تۇتا باشلىساڭ... شولاي
ئېتىپ، تەلەپ كىلگەن ئېككى يۈزۈڭگە كۆيۈرەك كېيى ياشارغا دامۇمكىن!...
يارى، باشقالارغا شولاي...

ئەمما لىزاغا نەرسە؟ ئول مەنە دېگەن باي، ئوقۇغان قىز. آڭا مېنىم
تەنەمەن باشقا بىر نەرسەدە كېرەكمى... ياراتسا، شول كۆيۈگە يارانر،
ياراتمىسا، چوقۇن كېتىسن: مېن، آڭا بارىم، دېيىپ ئوزم ئۇچۇن بىر
تېن چەن ياسامام، قوبىشۇلنام!!
بىر ئويغا توقتالا آلامام، شولاي دا، ئېتىكىنى ياڭدادى تازارتىم،
كۆلمەكنى تۈزەتەپ كېيىم، سىم كۆپ قايتىم، چەچنى رەتلەيم.

كېچ. ئورال تىلى. ئىشچىلەر - كۆيدەن يۇقىندالار.
چىركەس سوغا باشلاوغا، مېن آفرىنغا تۇردىم دا باقچاغا چىقىم.
تېزراققا قاراسام، آندا بىر آق فېرشتە ئېشىك يىڭاغا
سۈيەلەپ تۇرا. مېنى كۆرىمى، باشقا سەبەبەنەن كىنەت يوغالى.
ئەمدەم، بىر نەرسەدە، ئويلامام، آياقلارم، شول ياققا آلب
كىندۇلەر. تەنەمە جىدى آي بويىنچا جىيىلغان قوۋەت آقلىنى قاپلادى،

قانلارم بۇتۇن بۇيۇرلەردىن، يۈرەگىدىن تاشىپ كۆكۈرەڭگە ئاۋا كېلىپ
تەللىلەر. دۇنيا جېمىراسىم، ئېۋىگە بۇنىڭ ئۈچۈن باشىم كېسىۋالە تۇرغان
بولسا، — مېن ھاماندا توقتالا آلماي، ھاماندا شول باسقۇچدان،
تېرراس آشا، كۈندۈز كۆرگەن جەننەتتە كىر، قىز تەلەپسە، قاراول
فېچىرسا، ھامان كىر، كۈچلەر ئېدىم.

لاكىن قاراول فېچىرۋىچى بولمايدى.

آچى ئېشىككەن بارب كىرگەندە لىزا ئۆزىنىڭ كاراۋاندا آسلى
مىندەلەر، يېڭىك پورغانلار ئىچىدە ھورقۇزى كېك يوغالب ياتقان ئىدى.
كۆزىمە آق — قارا كۆرۈنمەيدى، تىز آشعب، جىلەب آڭ ياننىغا
آتلىدىم...

ئول ئىنىدىر ئىچكى، يالقۇندىن كۈيگەن ئىرنلەرنى بلەن بۇزىدەن،
كۆكۈرەگىدىن ئەلە قاي يىرلەردىن ئوبە، آقلىدىن ھوشىدىن يازىپ،
ئوبە، قۇچاقلى، ئۆزى ئەلە قايدىن ئىچىدە تىرەندەن، جەھەتتە
ئىسسىقلىق كېلىگەن يات بىر تاۋىش بلەن:

— نىز، نىز... ئولەم... بەرم...
دىب ئىگىراشا ئىدى..

.....

مېن ھايران قالدىم: ئول مۇڭارچى ھېچ بىر ئېرنىڭ قۇچاغىدا
بولماغان، ساق قىز بولۇپ چىقتى!!

— سېن، دى ياڭادان زەڭگەر جىشەمەگە قايتقانچى ھاننىزغا ياقىن
بارمام دىب آنت ئېتكەننىڭ!! ئەمما مېن، سېنى كۆرگەچ، سېنىڭ كىيىم
كۆكۈرەڭگىنى، كۈچلەن بلەكلەرنى كۆرگەچ، مېنىم بىرنىچى يەشلىگەن شول
آرسلان بلەن بولۇپ دىب آنت ئېتىدىم، دى... جە، سۈيە: كىم كۈچلەرنەك بولۇپ
چىقتى، دى. ئۆزىنىڭ آنتىنىڭ سەبەبىن سۈيەگەچ، ئول ھاھلداپ كۈلدى:

— دوراك، سېن، دى... كىرەك بولسا، مېن سېڭا ئۆزىم ئىككى
يۈز توڭل، بېش يۈز، بېش مىڭ دە بىرىمىن، دى...

XIX

لېزا، بەلكى، بېش يۈزۈدە، بېش مېڭىدە بېرىگەن، بولۇپ ئىدى.
لاكىن ئۇ جەھادىنى ھور قىلارنىڭ قۇچاقلارنى، ئۇنىڭ بولغان
بىر كېچەدە، آدەم بالاسىنىڭ غۇمۇرىدە بىرگەن مەرتەبە ئاسىي بولۇپ
تۇرغان، ئۇل غاجايىب ئىرىكەلەردە، سۇڭ مېنىم كۆڭلۈم زور قورقۇغا
قۇشۇپ.

بەلكى، دېم، شولاي بولۇپ: ئۇل مېنىم آلر، آسرا، كېيىندىر،
شۇندى تۇنلار، شۇندى ئىرىكەلەر بىلەن مېڭا ئاغى جەننەت كۈنلەرنى
بېرىپ: - ئىدىن سۇڭ نەرسە توياردا، كېرەككە بىڭكەچ، قوب جەھار.
كەلە، بەلكى، ئانڭ كۆڭلىدە باشقا، ئويلاردا باردى... مېنى ئۆزۈنە
ئىرى ئىتەمە كېچى بولادى...

بوزڭ ئۈچۈن كېرەك بولسا، جە ئۆزى مۇسۇلمانلىققا چىعار، جە
مېنى چوققىرىغا تۇر.

ئىچ، مېن، ئۇل قىز بىلەن آقلىدىن يازام، بوغاي...
يوق، بولماس، بىرىدە بولماس، بىرىدە بولماي.
مانور بىر جىلان ئۈچۈن دىن ساتىپ، ئەتىكى، - ئەتىكى،
غەنىيە مېنى تاشلاپ يۈرۈر ھەلەم يوق!!
ھەيلى سەعدەتە مۇندىن كېتەم.
بىرەم ئالدىدىن - كېچەگى كۈن باراق ئىشلەگەنلەرم ئۈچۈن تېيىشلى
آقچام آلغان ئىدى.

دوشەنبە كۈن ھىز مەنىكە چىقام.
بىلىتمەنمىن آلەم، كېتەچەك مېنى بىلىدىم، ياڭا كۆلەك بىلەن ئىتەك مېنى
قاپچىققا سالىپ، آرقامدا ئاستىمدا، ئورالنىڭ ساق كۆمۈش يىلغالارنى،
بۇرغالان بىر - بۇرغالان بۇلۇنلارغا سوزىلغان بىيىك تاۋلارنى، زور
كۆلەرنى بويلاپ ئاغى شامەتلار ئىلەم كېتەم.

ئۇزاق يۈرگە، تۈرى كېلەمدى. دورىنىڭ كۈندە مېن ياكادان
 بىر آلتىن پىرىسكەسىنى كېلىپ ياللاندىم.
 ئاغىن بىر نېچە آتالار ئىشلەگەچ، ئېگىن بۇز نەلىكىنى، تۈنۈر ب،
 آنڭ ئۈستىدە بولۇق، ئۈيگە ۋاق تۈيەك بولۇپ كەلگەن دە آرئىردىم.
 ۋاق آقچالارنى بۇتۇن ئېگىن بۇزەركىگە آلماسىدى، بۇرەك
 ئۈستىدە بۇنى ياساپ تىكىم دە، ئورالنىڭ تېرەن شاھتالارنى بىلەن
 بەجىلەش، زەنگەر چىشمە ياھۇننا ئابا، يول، تۈتۈم.
 قايتىشلى ئاغىن سالاۋات باھادىرۇڭ مەرگىنى قەبرى ياننىنا - يېيىك
 ئاۋ باشىنا، ئوتتۇرىپ ھەل جىدىم.

ياڭىرلىق بۇلۇڭلىق كۈز، آنڭ آرئىدىن قارلىق - بورانلىق قاتىن
 قىش ئۆتكەن، مېنىم باشىدا ئىللە ئى چاقلى ھەللەر كېچىكەن؟ - لا كېن
 زەڭگەر چىشمە آزىدادا ئۈزگەرەمەن.
 ئول ھاماندا ئىلگىگىچە، زور ماھابات، بولۇپ ئىللە قايدان
 جەيىلىپ، ھامان ئىلگىگىچە مانور قۇياش نورلارنى بىلەن ئويىناپ يەشى
 ئىكەن ئىللىق.

XX

نەقىرىنىڭ يازغانى شولاي بولغانى كۈرەمىڭ ئىدى.
 سېنىدەردە كېتەم، يازغىن سابانغا قايتىپ جېتەرمەن، ئاسىي بولسا،
 دېگەن ئىدىم.

چاما - چامادان يراق كېتەمدى.

مېن آولغا قايتىپ تۇشكەندە، سۇلۇ، بۇرايىنى چەپ بىرگەنلەر،
 ئارى، قارا بۇغدايغا ياڭما چىقارغانلارغا ئىدى ئىللىق.

ئەتىكەي قات - قات رەھبەت ئوقۇدى: آخىرى، ھەيلىگە كەتە بولا
 كۈرسەن، ھېچ بىر كۈتۈلمەگەن ئىش بولۇپ چىقتى، بو بالام، دى.
 ئەتىكەينىڭ شادلىغۇغا چىك - چاما يوق. آڭما دېيىپ آلب قايتقان
 كۈلمەكلىك بىلەن ياولقنى بىرگەچ، قوزمەدى، جىلاب يېيەردى:

— مالدا، بولەككە ئۇمىد ئېتمەكەن ئىدىم... باشى ئېسەن ساوغا قايتسا يارار ئىدى، دېي ناماز ئرنى مابىن جىلاب - جىلاب دۇھا قىلا تۇرغان ئىدىم... بىر ۋاقىت ئەللە قايسى شاھنا جىيىرلىگەن، ئون ئالتىن كىشىنى ئاستىدا قالد ئېزلىگەن، ئونىز كىشىنى ئېگەنگەن، ئېمىش دېي سۇيەلەنلەر، شونى ئېشتىكەچ، آشاھانم آش، ئچكەنم سو بولمادى.... بىردەن بىر بالام ئىدى، آزارداندا آپردىڭ كورەسك، دېي كۈن جىلادىم، تۈن جىلادىم... دى...

ئۇيدەگنلەر بىلەن خەل - ئەھۋالنى سۇراش، نى كورگەنلەرنى سۇيەلە بىر نېچە سەھەتلەر ئوتتۇراچ، ئورامغا چىقىمدا ئېيىدەشلەرنى ئزلىرىگە كېتىم. بەلكى، ھەيىيىنىدە، ئۇچراتا ئالمامنى دېگەن ئۇمىد بار ئىدى.

شول آرادا مېنىم بولەكلەر، ئېكىنى يۈز تەنەكلەر بۇنۇن آولغا بارالبدا ئۆلگۈرگەن ئېكەن. ھەر كىم ئېسەنلىك - سالوق سۇراشۇغا سوزنى شول ياقغا بۇرا:

— ئش بىلەن كەن، شول چاقلىق مال ئابا آلو بېك آور خەل... بىرەر يىردەن ئلەككەنلەر... يەيسە كېسەكلەتە آلتىن ئابىب حوجا گىابىرمى قالدىغانىڭىز، دېلەر.

— ئېيى، مېن ئەيتەم، تاپارساڭ كېسەكلىن آلتىنلارنى!! آندا آرسىلان كېك ئېرىكتلەر بۇنۇن عۇمۇرلەرنى بويىنچا آلتىن فازىلاردا آياقلارنىداغى رېۋماتىز بىلەن آرقالارنىداغى بۇكرنلەرنىدەن باشقا بىر نەرسەدە ئابا آلمىلار، ھىم...

— ھەيلى بولسىن ئىدى، نېپەك بولسا، ياخشى قايتقانىڭ... ئارنايا باشلاغان كۈنلەرنىدە آنا - آناشا زور ياردەم بولغان، دېلەر... يولدا، ئۇچراغانلاردان مڭ بەل بىلەن قۇتۇلا - قۇتۇلا ھەللىلەرگە بارىپ چىتىم.

ئۇل، باقچالارنىدا، چەچەكلەر آراسىدا ئەللە نىنىدى، مانور سورەتلىرى
مۇسۇلىمانچا كىتاب ئوقۇپ، يانا ئىدى. ئۇستۇنە كىنەت بار ب چەچەك،
شاشا قالدى:

— «ئو، كى... سۇلتان سىنمى، دى...

ئويى، قۇچاقلاپ بىك ئۇزاق كورشدى...

شۇندا، ئوقۇپ كىتودى، كى... دەن قالغان بىر يارتىسى بار ئىكەن.
چەين، آراقىسى، واق بەلشەرن بارىن بىرگە يىبەرە باشلام.

— «ئو، دىم، قايا بىزنىڭ باشقا ئىبىدەشلەر...؟

— ئىبىدەشلەر تارالغادىلار، دى... شاھباز كۆيدەن ئۆگەل قايتقان

ئىدى، ئۇل قايدىر بىر ئاۋدقا ئورنىلاشقان، بوغاي... ھەرواقىت شۇندا
تۇرغا ئىسەبلى... دى...

— «ئو، سىز آنىڭ بىلەن كىلىشىڭىزى...؟

غەلى كۆلدى:

— «ات، دوراك، ئەلبەتتە، كىلىشىڭ! ئىرنەن ئويانغاچدا، فازىلگە

باردىم... مېن ئەيتىم، كىچە ئەللە نىلەر، بولۇپ بىتكەن ئىكەن... مېن

شاھبازنى رەنجەتكەنمەن ئىكەن... ھىچ بىرسىن ھەتەرلەيم... بار، آلاھاقى

ئۇچۇن، ئىسرىكلىككەن بولغان دىڭ... مېنى كىچەرسىن دىيىپ ئەيت، دىدىم...

فازىل ئوزۇنچەگە جىدى. مېن دە ياردىم... بىز ياڭادان كىلىشىڭ،

ئىككىڭىز دە بولايلىراق دوست بولىدۇ... ئۇل كىچە دە تاعى عىلاجىگە

بارىپ ئىت بولغانچى ئىچىڭ...

مېن جىلانمەن، شاھبازنىڭ آياغىنى ئايغىلىپ غەفو ئوتىگەنمەن... تاعى

ئەللە نىلەر بولغان... ئىڭ قىزىقى، يۇرت آلدۇنغا چىب عىلاجىنىڭ

آناسىن تۇتقانمەن دا، مىڭا قىزىق غەيىنىيەن بىر، مېن آڭما عاشىق بولىم،

ئۇل تىرە ياقدا بىر قىز دىيىپ آھماقلىق ساتىپ بىتكەنمەن...

... «ئو، يارى... سىن ئوزۇڭ بىك بايىپ قايتقاننىڭ، دى... قوۋق

ئۇچراسكىمەن، ئەللە چىندان دا، شولايەن...؟

مېن آڭغا سۆيۈلەپ - بېردىم...

مازىل قەزدە ئېكەن. شوشى كۈنلەردە قايتا، دى...
 عىلاھى آناسى بىلەن كۈشۈن اولدا مەھەت ئۇشلى، دى... ئۇلدا
 بازار كۈن قايتماقچى ئىدى، دى.
 ئېسەنلەشەن دە، ئورنى - ئۇيغە كېتىم.

كېچ ئىستاراستا كېلى. آڭ ياننىشاسى قارت بىلەن جامالىنى چاقىردى.
 ئاۋقۇڭ بىك شەبىي تۇتۇلغان ئىدى. بىر چىركە ئۇچىن بالى بىلەن
 بىر بۇتۇن قۇلباشنى كۈرگەچ، قارتلارنىڭ اوزلارنى قوللاڭلارغا جېتىدى،
 كۈزلەرنى، ئۇيىنى باشلايدى.

ئىستاراستا، مېنى ياننىنا چاقىرىپ آلدىدا، قوللاشماغىنا:
 - ھەندە آياڭ ئەيتە، سۇلتان قايتقان ئېكەن، دى. مېڭا ھەل
 بىلگەدە كېلىدى دېي ئۈپسەكلى، دى... سېن ئېرنەڭمە آڭغا كىرپ چىقى،
 قارچەڭنىڭ كۈڭلى بولسىن: كۈچەنەنچە بىر بېش قىداق كەرەزلىق آق بال
 آلب بار، دى...

يارار دېي باش ئىدىم.
 ئۇشلەر ئېز جايلايدى. ئىستاراستانىڭ مۇھۈرى بىلەن كەندىزىدە
 كىسەندە ئېكەن، آشدان سۇڭ، جەي ئېكەن ۋاقتدا ئۇق، ئورنىنى
 بىزنىڭ ياساپ بىر كىتەلەر.

زارىف ئۇستايەنەشەندە كۈپىدەن ئوك سېرەسۈرۈلگەن بىزنىڭ
 قەردەش مېنەھاجىڭ بوش، ئورنى ياتا. بىو آلتىنغا ساۋىن بولغانغا،
 ئۇنى سالىپ كۈرگە زاكۈن قوشىمى. آڭ ياننىداغى تىقۇق ئۇچ - دورت
 آرىا بىر يۈلۈن سىيارلىق - شۈندى كېڭ.

بىزگە مەنە شول بوش، ئورنى، آڭ ئۇستەۋىنە تىگى تىقۇقدان
 بىر ئېكەن ساۋىن يېر كېرەك ئىدى. قىزۇ قولدان بونى بىرپ آلىق.

ئىككى قارت تامغا سالدى، ئىستاراسنا مۇھەر باسدى دا كەمەزنى
ئەتكەيگە بېردى:

— ئەسەڭ، ئېرنە گەئوك، تۇت دا كوچ... مەقارنلار مېكانتقردان
ئىككى ساۋىننى ئولچەپ بېرىلەر... بارلىقى مېڭىز ساۋىن بولا...
زاكون بويىنچا، يۇرت سالاب كرو ئۇچۇن، بو بېك جىتە، دىدى...
رەھمەت، مۇف، دۇغالار قىلىپ، ياكى يۇرتقا بەھتەر تەلەپ يارتى
تۇن واقتىدا چەپ كېتىدۇلەر.

XXI

سېكسەن يېشى، سۇمغا يوعارى، ئۈچ غەلەينىڭ ئالتىن پۇچماقلى
ئۇيىن آلىق. ئوزى ئىككى گە يىل تۇرغان. بورەنلەرنى ياكىلار،
قۇرۇلار. ئىشك، تەرەزە، ئىدىن، توشەم بارى دا بېك بۇتۇن.
نىك بىر آز بېيگىرەك بولسىن ئۇچۇن نېگىزگە پەرە بورەنە سالارغا
تۇرى كېلچەك.

ئونى، سۇمغا سادىق باينىڭ بىر كەلەن آلىق. زورغا ئېرىكەن.
ئۈسەكلەردە بېك باخشىن ئىكەن. بولماچ-بولماچ، آق كەت بولسىن
دىيىپ، بوڭا كچرەك كەن بىر تەرەزەدە قويدىرغا ئىسەبلىم.
ئەتكەيىنىڭ كۈزدەن چەارب قالدىرغان تاشى بار ئىكەن. ئالتىن
ساۋىن دى.

ناسىپ بولسا، ئۇنىڭ دە، كەلەننىڭ دە، آستىنا تېرەن ئېتىپ نېگىز
سالرىز.

توۋسا، سو كېتىپ چىرى، قەلەن ئىتە باشلى...
ئوى قوزغانقاچ، آنىڭ كېرەڭ كۆپ بولا ئىكەن. قىيىن، ئىشك
آلىدى، ئاغى ئەلە نەرسەلەرنى ئۇچۇن يىكرومى تەنكەلىك تۇرلى
بورەنلەر، كېرەنلەر، تاقىلار آلىق...

ئىپەشلەر، ئوزىڭ مائاشساڭ، ئوزاققا كېتەر، ئەيدە ئۇمە ئېت
دىدۇلەر.

ئەتكەي دە رېزا بولدى.

ئۇيىنى كەلتىرى ئاۋداعى تاشنى دا ئۇمە بلەن تاشلىق. يىكەلەرگە رەھمەت ئىدى: غەلى دورت آتنى بلەن ئىككى يالچىسىن يىبەردى، فازىل قەزدان قايتماغان ئىدى، زاھىد ھەزرىت ئوزۇننىڭ بالنا ئۇششە يىكە، ئۇستا قارت يالچىسى بلەن ئىككى آت بېردى...

— «ئو، يىكە، سىڭا ياڭما نىڭز قۇراپىز مۇنى؟ مېندەن باشقا بولمى بو ئش!!»

دېب عىلاجى دە بالتاسىن، پەقىللارن كوتەرب قايتىپ جيتتى.

— سىڭا ھەبەرنى ئىشتىكەچ، دى، مەچتىن تاشلاپ قايتىم، دى... سىڭا، دى، شوندى بىر ئۇي ياساب بېرىم، بۇتۇن آق ئىدىل بويدا دانىڭ چىقسىن، ئۇيىڭ، ياقىپچا، ماى كىك جلى بولسىن، دى...

باشقالاردا ھەر كىم قولدىن كىلگەنچە، آتنى بلەن، آتسىز قول كۇچى بلەن بولۇش، ئۇيىن كولىكى ئىچىدە ئۇي بلەن كەلتىرى تاشىدا بىتىدۇلار...

ئىككىنچى كۈندە كورشى كۈۋەننى جىپ، ئۇمەمەمەراق ياساب ئۇيىنى موكلەپ كوتەردى... بوستنا ئىدى زارىف ئۇستا بىر نىچە سەھەتكە قايتىپ ئوزى دە بولۇش... ياڭما كورشى غەيىيەلەر آش، سو بلەن ياردەم ئىتىدۇلار.

بىر نىچە كۈندەن مېچە ئۇلگۈردى...

شولاي ئىتىپ، بىر آتنا دىگەندە بىر بو ياڭما، ئورنغا، ياڭما ئۇيىگە بۇتۇنلار، تۇررەدا كۈچەك. كوپر باشداغى چوپىلكەن مەڭگىگە. مەڭگىگە قۇتۇلدى...

XXVI

مەھت، بىر آلتا كىتىپ، شولاي بولا، بىت، ئول

بىر ياڭما ئۇيىگە كۈچەكەندىڭ ئىككىنچى كۈندە فازىل قايتىپ تۇشدى. ياراتام شول يىكەننى:

بۇتۇن تېرە ياقنىڭ يۇلىدۇزى بولسا، باشقا قىلار كېڭ بۇرۇننى
 كۈتەرمى. بالا چاقىدىن دوستلار بويىچە، ئۇلۇ باشى كىيىپ،
 بىزنى ھاماندا ئوز كۈرە، ياقىن كۈرە. ئەلەي دە، ئۇيىدە چەي ئىچكەنمى
 يۈفەي، ھەل بىلگە، ياڭا يۇرت قۇرۇلغا دىيىپ بىرگە كېلگەن. قولدا
 بىر ئىستېنا سەمەنى، يارنى ارشىن زورلىغىدا بىر كۈزگى بار.

— مەن سىزگە بولار ئۇي قۇرۇلغان بولسا، دى.

شادلىقدان ئەنكەينىڭ باشى كۈككە تىدى، نىچەك ئىتىپ رەھبەت
 ئەيتىگە بىلى، ئوزنىڭ چارشاۋى آرندىن، ئۇيالا - ئۇيالا ئەلە نىلەر
 سۇيىلەپ تىزدى:

— آلا، ئوزىڭىزگە بىرگە مەڭ ئىتىپ قايتارسىن، دى... بىر ئەيىر
 كۈنەگەن ئىدىك، ئوزىڭىزنىڭ قانىچە دىيىپ چەمۇغىدا بىرگە بىك، زور
 شادلىق ئىدى، دى...

مىن ئەنكەينىڭ سوزلەردەن بىگەرەك فازىلىغا قاراپ ھاپىران بولىم.
 ئول ھەزىر كامىل يىك، بولۇپ، ئىيىر، بولۇپ ئۈسۈپ جىنكەن ئىدى.
 سوزلەرنى، ئوز تۇتۇلارنى بۇتۇنلەي ئۈلگەنلەرچە. ئەڭ ئۈستۈنلەي
 شەھەرچە كىيىلەرنى، بىگەرەك دە، آياعىدىن قىسقا آق پاتىنىكا بىلەن
 باشىدىن آق قامش ئىشلەپسەن آڭا ئەلەنەن، زور تۇس بىرلەر...
 بولاردان بىگەرەك، مىن ئەڭ تاۋشنىدا، يۈزىنى قاراپ غەجەبلەندىم. - شول
 سىڭىز آي ئىچىدە، ئول بىك ياپىغان. ئىككىدەن دە آقسىل يۈزى ھەزىر
 نىچىكىر ئولم آقلىق بىلەن قاپلانۇپ ئۈچكە سۈرۈلغان. ئىككى تېرە ياقىغا زور
 چەچىپ تۇرغان، زور ماتور تېرەن كۈڭلۈم كۈزلەرنى ھەزىر نىكىر
 ھەلسىز لىز، ئۈچكى بىر قايىق بىلەن قارىلار.

تاۋشدا ئەھۋەلەگەن كۈچ يوق. - ئول ئىلگەرنى سابىر، لاكىن
 كىيىكىن بىر تاۋش بىلەن قىسقا - قىسقا ئىتىپ بىر نىچە سوز ئەيتسە، آڭا
 ئەدەم توڭىل، تاشلاردا بۇيىسۇنا كېڭ ئىدى... ھەزىر بودا نىچىكىر
 يۇمۇشارغانمى، ھەلسىز لىگەنمى؟ - بىلەيم، نى دە بولسا بار.

جانم توزمەدى، ئەنكەيلەر آلدندائوق بو تورۇدا ئوزىدەن
سۇرادم:

— فازىل، مەن ئەيتەم، سىڭا قەز كېلىنمەگەن آخىرىسى... بېسىك
ياپىق كورۇنمەسك... ئەلە بىرەر چىرىك بارمى؟ دېم.

ئول بالا چاقداغى كېك آقلىق كوزلەرنى بىلە مىڭا تورى قارى.
— ئەيتىلەك ھەستەلگىم يوق... بو يىل قىش قازاندا ئېمىتەجانلار
آلدندان بېك قاتى، ئوقۇغا، تورى كېلىدى... آخىرىسى، شۇنداندان،
قان آزايب قالغان، بىر آزعنا جوتەلدە بار، دى...

لاكىن مەن آنەك كوز قاراشىدان، ناوشىدان آڭلادم، كى بو
ئەيتىلگەنلەر. سەبەبىڭ بۇتۇنۇسى توڭل، بوندا ئەيتىرگە ياراماعان باشقا
ئىشلەردە بولسا كېرەك.

ئەنكەي چارشائۇ ئۇچىدە مېچ آلدندا آشەچ. آشەچ نېدر چىزۇ.
پىزۇ... قىزىرا، پىشەرە قالدى، ساماور قايناعانچى ئەزىرەك يۇرۇپ
كېرىك دېم، مەن فازىلنى آلب چەب كېتىم.

XXIII

آق ئىدىل بىزنىڭ ئىدىر تورۇندا كېنىت بىر بۇرما ياساپ، اولنىڭ
ئۇچىدە كرە يازىپ قالما.

بىز آزارلار، بەرەڭگى باقچالارنى آشاسىندان شۇندا تاپا كېتىدە.
ئەلنى يازغى تاشغى بۇتۇنلەي قايتىپ بىتمەگەن ئېكەن، زور كېك يىلغابىز
ئوزىنىڭ بېيىك يارلارنى ئۇچىدە تولۇشىپ، قايناشىپ آغا...
بالقچىلار زور سۆزگىلەرنىڭ ئۇزۇن ساپىلارنى يوعالىپ بىتكەنگەچە
سوغا چومىدرا. چومىدرا بالىق اولىلار.

آرغى ياقدا ئەلە قايدان قايا جەيىلىپ ياتقان بۇلۇنداغى ئالار
نېنىدىر آيرىم بىر كۆچلنى يەشلىككەر بىلەن بېزەلگەنلەر... آلاردان

ئول چەچەكلەر جېكەيىسى ۵

بىر آز ئوتتۇرىدا، ئورالنىڭ بىزگە قاراعان ئېتەگىنىڭ تارماقلىرى، سىرت-سىرت بولۇپ تۇرۇپ كېتەلەردە، بارا-بارا قاپايدىر يولدا كۆككە تەرەلگەن يېردە كۆڭلۈم قارا، ئورمانلار بىلەن قاپلانغان يېپىك تاۋلارغا بارا-بارا ئېۋىنىشەلەر. ئەنە مېنىم سالارات دوستىڭ يولداشنى كۆملىگەن «مەرگەن تاۋ» بىزگە قارشى سەلەملەپ تۇرا.

كۆڭلۈم نېمەنىڭ شۇل ياققا تارتىدى.

بالىچىلاردان بىر كىمە ئالدىدا ياردان يارغا تولىشىپ آفمان آق ئېدىلىك كۈچلۈك دوتلىقلارنى بىلەن كۈرەشە-كۈرەشە آرا ياققا چىققى. كۈن يانتى، آياز ئېدى... يازغى سابان ئورعايلارنى ئوزلارنىڭ ئۇزۇلۇكسىز مۇڭلارنى بىلەن جىلى-جىلى نەق بىزنىڭ ئورنىدا ئەلە قاپا يوعارغا يېپىك كۆككە تابا كېتىپ يوعالالار ئېدى.

يول كېتىمەكچى، مېنىم بېشىمەننى جەيدەك، ئالار تۇپنى ياتىپ، يراقدا، تۇمان ئىچىدە كۆككە تابا بۇرغالاندىمىگەن، ئورالنى تاماشاغا ئالدىق. يولداش مېنىڭ ھاماندا قايتىلى كۆرۈنە ئېدى. ياڭىدان سۇراعاننى كۈتمەدى، پاپىروسى ياندىردى دا ئوزۇننىڭ سىرن سۇيەلەپ ئېردى.

XXIV

— ئويلا سىن، توغراق سۇلتان، دى، ماتور آقلىنى تاتار قىزى!! بويغا زىفا. ئوقۇشى بار. زەمىنىدە قوڭ: تەڭرىدە كېيىنە، واننىدا ماتور سوزلار بىلەن سىنىڭ كۆڭلىڭنى آچا آلا... ھىزمەت سۇيە، ئوزۇننىڭ ئەمەل كەبەلەرنى بارو ئۇچۇن كىرەك بولسا، ئوت، سو كېچىپ كۈرەشەك يۈرەك بار.

شۇل قېرىشتە قارشى كېتىپ قولى ئۈسۈپ بويغا چىتەك بىر بىكىنى! بودا آھماق ئول، بونىڭدا كىشى ئالدىدا كۆلەك بولماسلىقى

بويى-سىنى، دۇنيا كۈتەرلىك ئوقۇي بار. ھەممەسىندەن بېگەرەك دۇرۇست، ساف كۈڭلى بار.

بۇلار پىللار بويىچە، بىر بىرىنى يارانۇشلار.

ئىلەن ئەيتىشمەسەلەردە، ھەر ئىككىسى ئۆزلەرنىڭ كىلەچەك كۈنلەردە دۇنيانىڭ آچىسىن-ئانىسىن، ئورناقلاب، بىرگە، نىك بىرگە ھۇمۇر ئېيتىنى بۇرەكلەرنىڭ ئىككى ئىرەن قانلا، ئارنا بەش سۇيۇقانى بىلەن يازىپ قويغانلار! مەن شۇل ۋاقىت ئىككى، ئورتاقا قارا ھەرەب كىلىپ كۈر.

يىكەننىڭ ئانىسى بۇ ساف دوستلىقنى قايدىلىرى ئېيتىشەدە: ئوۋىلىم آزىھان ئىكەن، قازاندا ئەلە نىتىكەن مۇسۇلمان مارجالارنى بىلەن سىيەرلەنىپ يۇرى ئىكەن... ئانى ئىزىرەك قۇتقارو-مىنىم بورچىم دىيىپ، ئۆزى بىلىگەن، يارانغان باي قىزنى سوز سالدىرا. ۋەدە آلا، ئىككى ئورتادا بولەكلەر يورۇشە باشلى...

يىكەن آرب، آورب، بىر آز ھەل آلىم دىيىپ، قايتسا، ئانى مەن شۇل ھەبەر بىلەن قارشى آلالار.

— قۇتلىق مۇبارەك بولسىن، بۇ يىپىنى باشلى-كۈزلى ياسادى... قىزى ماتور، بايلىق زور، آرتىدا ئىككى يۇز دىسەتتە يىرى، مال، ئوۋىرى، بىك كۈپ، ئورمانى، بىر تىگىرەننى بىسار، دىيىپ تەپرىيىك ئېتەلەر...

ئېمىش، غىرىفان باي قىزى زەينەبكە ئۇيلىنىپ، مېنى زور بەھەتكە چۈشۈرلار!!

فازىل سوزلەرنى مېن ھايران بولۇپ تىگەلدىم. ئانىڭ سۇيىگەننى گەۋھەر قوناشىنى جانلىق كۈيىدە كۈز آلىدىغا كىتىپ باسدىم... شۇنداق سۆڭ، زاماندا ھەزرىتى ھەركىم قارشىدا قەدىرلى ئىزىگى ئۇستاز يېكەننى مېنىم ئالدىدا بىر آۋداھاغا ئەيلەندىدە، فازىل ئۇستۇنە آۋىر-آۋىر تاشلانا تۇرغان كېك بولدى...

ئىك بىر نېچچە مېنوتلارغا ئۆتكەچ، سوز ئىيتە آلدۇم:
— سۇڭ، مېن ئىيتەم، ئىنكەڭ زاھىد ھەزرىت قايدا بولغان؟
ئول رىزامىنى؟

فازىل ئىك كۆڭلىسىز لەڭ يۇزى چىدى:

— سىن بىلەسڭ. بىت، بىزىڭ ئىنكەينى: ئول يۇمۇشاق، آنڭ
ئۇمىتۇنە مەھەللەدەن، بايلاردان، كىشى سوزىدەن بىك قورقا تۇرغان
كىشى. باشدا قارشى بولغان: فازىل بىر چىتتە كىتمەگەن، بىت، ئوزى
قايتىقچ، قارارىز، دىگەن... لاكىن بىزىڭ ئىنكەي آرتق ئوز سوزلى،
ئوسال، ئۆتكىن بىر ھاتىن: ئىنكەينىڭ آيىپايىنا قارامان، ئىشنى
بىرگەن... دى..

مېن آبدۇراپ ئىپدەشەنڭ كوزلەرنى قارادۇم:

— ئە ھەزىر نەرسە، دى، ئىنكەڭ؟

— نەرسە ئىيتىسەن، بولغان ئىش بولغان ئىندى، تەقەبىدە يازالغان
شولەر، دى...

— مېن شوڭا آبدىرىم، بو ئىشكە ھەلى ئىك قارشى تۇرماغان؟

— بۇتۇن بەلدە شۇندا شول: آلارنىڭ پاراھودلار تۇشكەچ،
يىبەرلەگەن ئىگىن بارۋالارنى بىلەن نىندىر آڭلاشلماو چىققان ئىكەن،
ھەلى شۇنىڭ آرتىدان، رىيىنىسكىگە كىتىپ، ئون كۈنلەر يۈرۈپ قايتقان...
قايتسا، آڭادا ياكى ھەبەر ئىتىپ، سىڭلىڭ زەينەبىنى فازىلغا
بەرەشكە دىپ، سۈيىچى آلەانلار...

— ھەزىر، ئول نەرسە، دى؟

— نەرسە دىسەن، سۆڭىگەن، يۇرتىنى تاشلاپ چىقام، دىگەن،
فازىلەتلىك قىزىڭ، ئول، بو ئىش بارى بىر جىمىرلىر دىپ قورقتىقان...
آڭا قاراماسدان ھاتىق ئوز ئىشلەرنى ئىشلى بىرگەنلەر... مېن قايتىپ
تۇشكەندە ئىككى ياقدا توپىغا ئىزىلەنە ئىدى...

— سۇڭ، سەين ھەزر ئوزۇڭ نى ئىشلەمەك بولامىڭ؟

فازىل ئىككى سوزدە بونى ئىيتىپ بىردى.

زەينەبىگە ئۇيلەنۈ ئىعتىمالى يوق. ئىش آندا توڭل. شول مەسىئەلە
سەبەبىدىن ھا ئۇيلە ئىچى جەھەننەمگە ئۇيلەنگەن... ئەتىكەسى يىك بۇر چۇلا.
غۇمۇرم بويىنچا ساقلاپ كېلىگەن آبرويىنى چىەرەسىز، دى... ئەتىكەسى
آفلاندا شاشىپ كۈن ئۇن جىلى، ئىل آلداندا مېنى خور ئىتىڭ، دۇنيا
يۇزۇنە كورۇنراڭم قالمايى.. دى... ھەزر نۇشەكەن تۇرا آلى،
آورى.. آشامى.. ئىچى...

منە جەھەننەم شۇندا...

بولارنىڭ ھىچ بىرنە قاراماسدان فازىل كېتەچەك. آناسى بىلەن
آرا سوولانغانغا كورە، آنادان بىر تىن آچا آلماسقا تلى. ھىرفان
باى مۇكارچى يىل ساين بىرە بارا ئىدى، آنى دا رەد قىلا...

— مېن ھەزر، دى، سىزنىڭ كېك ئوز كۈنىنى ئوزم كوررگە،
ئوزم ئىشلەپ، ئوزم آچىغىپ، ئوزۇمە ئوزم ھوجا بولغا كېتەم، دى...

XXV

فازىل سوزىدە نۇردى.

آق ئىدىل بويىنداغى سۇيلەشۈدەن بىر آندا ئونوگە، ئول سەفەرگە
چىقىدى. ئول قش، ئوقۇرغا آچا ئاپاز ئۇچۇن بو جەينى ھىزەت ئىيتىپ
ئونىكەرمەكچى.

ھەلى آڭا:

— بولاي بىرگەن ياردەمەننى آلماساڭ، بىزنىڭ كاما بويىنداغى
ئىكەمەك پىريومىن ئىدارە قىلغاكر، آيغا جېتىش سوم ئوزم بىرەم...
ئول پىرىستەندە ئەتىكەينىڭ قاتناشى يوق، آڭا مېن ئوزم ھوجا دىيىپ
قاراغان ئىدى. فازىل رىزا بولمايى..

— ۋولغا بويىنداغى پوستاۋ زاۋودلارنىدا بىر تاش ئېيىدەشم بار.
شۇڭا بارام، آنىڭ آرقىلىقى كۈە آلماسام، مەكەر جەگە كىنەرمەن، دى...
آننى ئۇزاتىۋىتىپ بىر ياقىدىن بېك آور بولىدى. ئېكەنچى ياقىدىن
شادلاندىم:

— فازىل خەزىر ئۆزىنى ئۆزى ھوجا بولا... ئۆزىنىڭ مۇيىگەنى
ئەھەر بىلەن ئېرىكلى تۇرمۇش تۈزەرك آزاد بولغا كۈە.
— باھقا نەرسە ئېيتىم: ھەيرلىق ھەھەندە، دوختايم!

XXVI

فازىلدىن سۇڭ، ھەلى دە ئۇزاق قالمايدى...
آننىڭ آروۋى بار، دى.. بىزنىڭ شاھباز كۈلە: سىڭا ھەلى،
دى، بايلار آروۋى يۇقۇغان... بىزنىڭ بىردەنەر داۋاسى: — ھەر كۈن
ئون سەھەت ئىشلەۋ، قاتتىق ياتىپ يۇقلاۋ، آرش ئېكەن بىلەن
بىرەككەن باشقانى آشاماي، دى.

عەلى دا شول يولدا بەيلەنە: آلار ئۆستۈنە، ئۆستۈنە ناچار
چېكىمەن، آياقدا چاچانا بولسەن، دى. ئەمما باھقا كىشىلەر ناچار سۈيلىيەر.
ھەلىنىڭ «ئۇنى» دە بىر مانتور مارجاسى بار ئېكەن، شول چېرىلى
نەرسە بولغان ئېكەن، ھەلىگە دە شوناردان نېنىيىر بىر يامان آورۇ
يۇقۇغان ئېكەن، تېزەك داۋالانماسا، ھەلىنىڭ بۇرۇنلارنى ھەرب
تۇشەچەك ئېكەن، دېيەر...

ھەلى ئۆزى نىق قايعومى،

— مېنىم، دى، نېرۋلار بېك قاقشاھان... ئوپكە دەدە آزارى بار...
بوسى قىش كۈنى بىر ئېكەن ۋاقىتدا، ئۆزىنى ئۆزىم بىلەپچە، بالان ئۆست
سالقىغا چىعادان بولىدى. دى. مېڭا بىر نەرسە دە توڭل، كافكازدا ئېكەن
آي يانامدا ئۆزەلم... آندا بولىۋا آلماسلار، گېرمانىياھا بارب
قايتىرغادا مۇمكىن، دى...

ئولدا كېتىدى.

شاھباز ئېككى گنە كۈنگە قايتقان ئىدى... ئول ھەزر «ئىز»
 دېگەن بىر زاۋوددا ئىشلى ئېكەن... ھوندا، ئورنلاشەرا، ئوبىلىم، دى...
 -چەچەرگە بېرىڭ، جېگەرگە ئاتىڭ بولماھاج، زەڭگەر چىشمە، سوۋى بىلەن گنە
 يەشەپ بولمى، بېت، دى.

آنى، ئۇزاندق

آق ئىدىل بويىدا عىلاجى بىلەن مېن گنە قالىم. بىر ئىپدەش دە
 اتىما بىر گنە قايتا. «قۇسلىق» باشقۇرۇلارنى بىر سىناپ آفچا آلاچ،
 ئوزلەرنى مەچەت سالىدۇرعا، كوپلەر ئىشلەترگە تۇتۇنغانلا ئېكەن...
 عىلاجى، بالىلارنى، پېقىلارنى كوتەرب، شوندا ئىشلەرگە يۈرى
 زەڭگەر چىشمەدە تېك مېن بىر ئوزم!

XXVII

بو دوڭىز كەرسىم باي مالايىلارنى ھىچ بىر بۇمۇش بېرىرگە
 يارامى: بىر يول پېچەنگە گنە بارى قايتا بىز دىب فورمان آربامنى آلب
 تۇرغانلار ئىدى، ئېككى نەۋلىك بويىچا كۈن ئۈن، ئورمان ئاشىپ
 ئورەچەلەرنى ئىشەن چىعارغانلار. جېتەمسە تامى: آچولانما ئىدى،
 سۇلتان آبىزى، ئەشكول ئاون تۇشكەندە قارا تاي دولاب آرباڭنى
 آوداردى، بىر ئورەچەسىنى شوندا آزاراق بارىلىپ كېتىدى، بوھاي، دىب
 سۈيەنەن جان كۆيىدەرلەر...

بىرسىدەن بىرسى سېمىز ئەللە نېچە آلاشلارنى بار ئۇستۇنە، تاي
 جېگىب، ئورمانغا بۇرۇنگەچ، شولاي بولمى ئىشلەسەن، سۇڭ؟
 كېلىپ قارارسىز مىڭا مۇنداق سۇڭ بىرەر يۇمۇش، سۇراب!!
 ئوزۇڭنى ئىت بىلەن گنە قودىر بى چىعارمىن!!...
 شولاي ئوزۇڭنىڭ مىڭا سۇڭىنىپ آزىبار ئىچىدە آربا ئۆزەتەن مائاھا

ئىدىم..... كىمەر، قىيلا ياق چېتىن آشاسىندان بىزگە سىكرب تۇشىدى.
 قاراسام، عىلىمى نور جىگى ئىكەن!
 آچووم بىر يولنى تارالدى، شادلانې، ئوق كىتىم.
 يارانام، واللەھى، شوندى خاڭلارنى: ھەر ۋاقت شاد، ئوينچاق،
 ئىشكە، ئوڭما، سوزگە ئوتىكەن، ئوين - كۈلگىگە دېسەڭ، چىداپ قىلا
 تۇر!!

تولۇ تەنلەرنى، ئويناقلاپ، كوز قاراشى بىلەن تېرە ياعىنا شادلىق
 چەچىپ يۇرۇڭكەن بو قالقو كوكرەكلى كىلىندە قاچاندىر مېم كوكلىم بار
 ئىدى، بىر ۋاقت آز ماز «آلاى - بولاى» ئىتېدە آلاعالغان ئىدىك...
 ئىلىدە، كوزنى، قاشنى ئويناقلاپ، بۇتۇن گەدەسى بىلەن يىيىپ،
 يانما كىلگىچ:

- آلا قوۋەت بېرىس سۇلتان! دىيەرگە ئۇلگۈرە آلمادى، مېن
 آنى شاپارنادا باشلايم:

- نىھەل، مانور جىگى؟ دىم. ساڧا آبىزى ئۇيدە بولماغان
 تۇنلار دە يالغىز يۇقلولار بىك كوكلىس توڭلىمى؟ دىم.
 ئول اڭلاماشقا سالنما؛ ئوزۇڭ كوزلەرنى يانما، يىڭاقلارنىدا
 آلسو، ئوت ئوينى باشلى.

مېن ناعى ئۇستىم. ئىمىش، ئۇزۇن كۈيگە جىرلاغان بولام.
 - يالغىز ياتوقايلا چىتىن بولسا، مېنى دەگنە قونارغا آى چاقىر، دىم.
 ئول، قاننما چىداشا آلمى، شولاىدا، سىر بېرىمىسكە، تىرۇشا،
 بۇتۇنلەى عەجەپلەنگەن ناۋش بىلەن قاتىن ئىتېد سوزا:

- نە.... ز..... سە؟

مېن: قايا تاشلايم سۇڭ بۇراومنى دىي، ئىيىر ئۆلگەن كىشى
 بولب، آڭما تابا بارامدا، كىنەت كەنە بىلىندەن قۇچاقلاپ آلام.
 ئول قىر كەجەسى كېك ئىرىپ، يانمىدان قاچا:

— تېلى، كۆپە كۈندىز يارىمىنى ئۇل؟ — سافا آبۇللا ئېشىشىدە،
ئېگىز ئىدە خاراب ئېتىر، يېت، دى... بىر آز چېگىندەدە:

— مېن سىڭا باشقا خەبەر بىلەن كېلگەن ئېدىم، آلاي قىلانغاچ،
ئەينىم ئېندى، دېب ئويىكەلەب كېتە باشلى...

كوڭام نى در سىزىندى، مەدەين، غەينىدەن بىر خەبەر باردىر كېك
تۇيۇلدى:

— ئەويە، ئەويە!! بىتىدى، آقتىن بولسىن، جىگىگە كەيم، آچولانما،
خەبەر كىنى سۇيلى كور، دېم. ئۇل ياكادان آزارغا كىر، مېن تۈزەتە
تۇرغان فورمانىڭ. آرت تەگەر مەچىنە، ئوترا دا خەبەر ن سۇيەب بېرە.

ئېيى، يىكتەر! بەت ئېشىكلەرنى بىر آچلسا، غەجەب بولا ئېكەن، ئۇل!!
نەرسە، دى، يېت!! خەبەرنى نەرسە، يېت!!

ھەر سوزى مڭ آلتىن تۇرا بو خەبەرلەرنىڭ!!
مېنىم غەينىدە كەيم غىلىمى نور بىلەن سىزدەش ئېكەن، آخىرەت ئېكەن!!
سافا ئويىدە بولماغاچ، آولاق ئۇى دېب، جىگىگە سىنە چېگولەرن
آلب كېچە كىچ ئوتىرغا كىرگەن.

شوندا ئوزنىڭ دوستىنا ئىچ سىرلەرن آچقان.
— مېن سۇلتاننى ياراتام، آولدا آندان باشقا ھېچ بىر يىگىت
كوزىمە كورنىمى، دېب ئۇزاق-ئۇزاق سۇيەلەگەن!
بولارنى ئېشىنىكەچ، شادلىمىدان نى ئىشلەرگە بىلمەدم:
— چىنى؟ چىنى؟ مېنى يوققا قىلۇنمىسىكەن؟ دېب ياكادان غىلىمى
نور جىگىگە ئار ب تۇتۇندىم.

جىگىگى بۇتۇنلەي ئېكەنچى — سابىر تاوش بىلەن:
— ئويىناب سۇيەلەرگە مېن بالامىنى؟ ... مە بولگىدە!!
دېب، جىڭ ئىچىدەن بىر ياولۇق چىعار بىردى.
نەرسە، يېت، ياولۇغى!! قىزىل يىراك ئۇستۇنە يەشلىلى سارۇلى

دېت بلەن چەچەكلەپ - چەچەكلەپ چېكىگەن!! قاراساڭ، كوزىڭ رەھەتلىنە:
شولاي آل گۈل چەچەك تۇرا، بو چەچەكلەر!!
ەيامى نور چېكىگى كىندى، مېن ەينىەگە سەلەم يېبەردىم: بۇگۈن
كىيىچ يۇقلاماسن، ئىل - كوز ئىناچ، مېن باقچا ياق تەرەزلەرنى آل،
آنڭ ياندۇنا كىرىم، دىدىم.

XXVIII

مېن ەينىدىن بالادان، ئوق بىلەم.
ساي چاقدا بىز آنڭ بىلەن بىرگە ئۆسدىك. بىك كۆپ يىللار آق
ئىدىل بويىدا بىرگە قاز بىكىلەرنى ساقلاشق. آنڭ آناسى ئۆزىگە قەردەش دە
بولغانغا، بىزگە ھامان قاتناشقا تۇرى كىلە ئىدى.
ئەتىكىلەر ەيرىغان بايغا تاش كىيىت ئىشلەگەندە ەيلاجى بىلەن
دوستلاش بىكىتكەچ، مېن بو يۇرتقا بىگىرەك دەپش كىلە تۇرغان بولىم...
مالايىلار ئۆز آرا جىلەن ب، ئويناب يۇرۇگەندە، بىزدەن كىچى
بولسادا، ەينىدە ھامان شۇندا بىزنىڭ تىرەدە، ئورالا ئىدى.
ئون دورت - ئون بىش يەشلەر بولغاچقا، ئەتىكىسىن ەينىدىن:
- سىنىڭ ئىر مالايىلار بىلەن، ئويناب يورر چاڭ ئۆتكەن ئىدى!
دىپ، بىزگە قاتناشودان، تىپا باشلادى...
شول آرادا، ئول قىز آلما كىك ئېشىدە ئۆلگۈرگەن ئىدى:
سۈورد، جوت، تىك ئۆپلەرگىنىگە ئۆزى!
آلما نورلاندار قىزارغاچ،
بىك تەزىق نابا قىز آلغاچ...
فو، قەھەر، مېن، بىت، باشقا نەرسە تۇرىدا سۈيلى ئىدىم ئىل...
بو جىر قايدان ئىلىمە كىردى ئاغى؟!
شولاي بىزنى، تىدىيىلار. كىشى آلدىدا، ئۇچراش سۈيىلەش
بولمى باشلادى...

ئەمما بىزنىڭ كوڭللىرىنى آيرا آلمانلار.

بوياللى چىلەكلەرنى كۆتۈرۈپ بۇگۈنلۈك سوغا بازارغا قايتقان چاقلارنىدا، ئورالغا، پېچەنگە يۈرۈشكەن ۋاقىتلاردا بىز آنڭ بىلەن بىك بىش ئۇ چىراشا، ئۇ چىراغانسا بىن مېن غەنىيەگە كۆز قىسام، قاش سىكوتەم، ئۇل مىكاشىل آستىدا بىر مانور بىلەن سۈيۈپ قاراپ ئۆتە ئىدى.

بىر نېچە مەرتەبە بىرگە ئىشلەردە، ئورنى كېلىدى. غەيرى بىلدا آشلىق سوققاندا بىزنىڭ ئىك شەبى بولىدى. ئۆتكەن يىل ئىگىلەر بىك خاراب، ئۆگەن ئىدى. ھاق آرزى بولىدى. كۆپ بايلار، يوق باھاغا ساتىپ ئەرەم ئىتەسى كىلەگە، بېشەر - ئونار كىيەننى «يىللارغا» قالدۇرۇلار. غەلىنىڭ آتاسى غەيرى بىلدا بىزنىڭ بىر سىن بىك سىگىر كىيەننى، ئاۋ كېك سوزاغان ئىككى، زور ئىككىدى بار ئىدى. يىل قۇرى كىلىپ، ھاق شەب بولاراق بولسا، ئۇل بولارنى سوقىدۇ ماسقا - آلدەن قىشقا قالدۇرغا ئىسە بولى ئىدى. لاکىن يا ئۇلار يا ھىش بولىدى. بويىلدا آشلىق باسوغا سېلىدۇ بولۇپ جىتە كىلە.

شۇڭا كۆرە، غەلىلەر بىر كىيەنلەرنى يا ئاغا چاقلى سوقىدۇ ساتىپ بىتمەك بولغانلار.

غەيرى بىل مېن چاقىرىدى. كۆردىم. ماتور ئۆيدە بىر كىراۋات كېك نەرسەگە قىرىپ ياتقان، آوزىدا قىممەتلى نەرسە:

- آرتىدىن بۇرگە ئۆزىمنىڭ ۋاقتىم يوق، دى... سۇلتان، سىن ئۆز ئۆستىڭە ئۆزىب آلدە، شۇل آشلىقلارنى مېن ماشىنلار بىلەن سوقىدۇ بىر، دى، بىزنىڭ آنىلارنى جىگەرسىڭ، دى، سىڭا، دى بۇد باشىدا دورى تىن يارم ئولەرنى، دى، آشلىقنى جىگەرسىڭ، ئۆسەككە ئۆتۈرۈپ، سالامنى ئۆيۈپ بېرىسىڭ، دى. مېن آلتى تىن سۇردىم. ئۇل بېشىگە مەندى.

شۇڭا كىلەشە، مېن ئىككى پارنا آراسىدا غەيرى بىلدا بىزنىڭ ئىزىدا ماشىنا قۇردىم.

XXIX

مىڭا آقچاسىدا يارادى. بۇتۇن چەشلەرنىڭ تەش سىڭىز
سوم ساق فايدا قالدى.

آندىن بىگىرەك فۇنقى زور بولدى. آندىن بىگىرەك، شول
ماشىنلار غەينىيە بىلەن بىزنىڭ آرانى يانفائىتوغا سەبەب بولدىلار.

يىگىتلەرنىڭ مەنە دىگەنلەرنى جىيىم. ئىدىيەگىز، مەن ئىدىيەم، مەن، دىم
سۆزگە كۈنلۈك خاقىن خالىقدان بېشى تىن آرتىق تولىم، دىم. آشاردا
دىم آردا بىرنەچى بولار: ئىپوتە بىلەن، دىم، سووق چەي بىلەن چى ئىسكىمەك
آشارسىز، كۈندۈز ئەچىگەن قاتتى بولار، كىچىك، دىم، بىرەر تاباق آپارا
ئىچارسىز، دىم...

مالايىلارم سىڭىر بۇرالىلار، بېشى تىنىڭ باشىڭغا قىدادالسىن،
ئىللىمەگەر، دىلەر، ئىپوتەن مائىلى بىلەن بولسىن، تۇشكە سىمىز ئىتلى
ئورە بولسىن، كىچىك تەننى ئىتتى بىرەنگىسىنى آيرىم تاباق بىلەن كىتىرلىگەن
آش بولسىن... بولارنىڭ بىگىرەك، قىزىلارنىڭ، كىمىلەرنىڭ نازىلارنى،
ماتورلارنى جىنا: آلار بىزنىڭ آلد، جولا، بىيىپ تۇرسىلار، دىلەر.

غەينىيە بىلەن غەيلىمى نور بولماسا، فائىمى بىلەن زەينەب كىلەمسە، بارىچ
يىرى كىتەزىر، دىلەر.

— يارى، مەن ئىدىيەم، يىگىتلەر: بۇلىسەم، بۇلەرمەن، ئىشلەر سۆز
دىگەنچە بولار: بىلىنىدە بولار، ئورەسى، ئىتلى بىرەنگىسىدە بولار،
قىزىلارنىڭدا، كىمىلەرنىڭ دەغەينىيەلەر، غەيلىمى نور جىگىلەر كىك آنا آرسىلارنى
جىيارمەن - ئىللامەگەر، ئىشلەۋگە بىلەلەر ئىگىز نوزسىن: بىر قارا ئىغىدان
چىعارىز، ئىككىنچى قارانغىدا كىرىز... دىم...

شولاي دىيىپ بىر قىزغا بىر يىكت، بىر ئىرگە بىر خاتىن ئىسىدى بىلەن
قىزىق كىشى جىيىم.

كېچەن آي ياقىنىسى بىلەن ماشىنا قۇرۇلۇپ بېتىكەن ئىدى، ئاڭدان
چەي ئېچىپ چىققىدا گۇرر... گۇرر... كېتىپ دوۋلدا باشلاشق.
رەھەت سۇڭ، واللەھى، بو ماشىنا بىلەن آشلىق سوغولار!!

ئىرنىڭ بىر باشىدىن ئېيىنچى باشىغا تۇرۇشۇپ، «بۇز - كىم» دىيىپ
ماقتانۇشۇپ، بۇتۇن آلغا يۈرۈپ ئاندا قاراپ تۇرغان، بېيىك كېيىنلەر كېيى
بارالار، قايدىر يوعالا بارالار! بىر يىكت كېيەن باشىدىن كۈلتە ئۇرغۇتۇپ
تۇرا، ئېيىكى فورمان ئۇزۇلۇكسىز ئاشىلار، ئېيىكى ئۈچ مالاي بۇتۇن
آل ياكىراتىپ، (ھايداو... ھاو... آوو). دىيىپ سىگىز آتتى بىر
تۈگەرەك ئېچىدە شارنىلاتىپ قوۋالار... ماشىنا بىر توقتاسىز...

- (زى... ئۇز... ئۇرر) دىيىپ، سىزىلداپ ئۇرلداپ ئەيلەپ تۇرا،
كۈلتەننى بىر ياقىدىن جۇتاتۇرا، ئېيىنچى ياقىدا سالامنى قىلىپ آلغا
ئۆتەرە، تۇرا، شول يېردە خاتىلار، تىرمالار بىلەن آشلىقنى تارتىپ آلا
تۇرالار، بىر آغىغا آرنىق زور جىلگەرگىچ ماشىنا (بۇز... عىز...) كېلىپ
ئۇرلىقنى كېيەكەن آيرا تۇرا، بىرچىندە تازا يىكتەر، بو، ياناب تۇرغان،
قىزىل بۇداي، ئۇرلىقلار، يۈككە تۇيىپ، تاش سارايلارغا، ئۇزاتسا
تۇرالار...

ئە بو باقىدا ماشىنىدا چىققان سالاملارنى چۈمەلە - چۈمەلە ئۇيە
تۇرالار، ئىزولەرنى چىشىلىگەن، ئىرگەپانغان نازائىرلەر سالام آغاچلار
بو چۈمەلەلەر آستىغا تەب بېيىرەلەردە، قولنى ئىدىرەمەندەن كۈتۈپ
آل كېتەرە، ئۇچۇرتىپ ئەلە قايىلارغا مىندەرەلەر.

غەپنىيە جولى:

چىلىرىلى كۈپەر آستىدىن قارلار آغا، بۇز، بولۇپ -
بىر يىكتى قاراتا آلە، بوى ئۈستۈرمەم قىز بولۇپ..
باشقالار آڭما قوشىنلار.

ئىگىدە بېيىك كېيەنلەر يوعالا تۇرسا، مۇندا آلاردان ئەللە نېچە

ئۇلۇش زور سالام ئىسكىر دلەرى باسقۇچ - باسقۇچ بولۇپ كوككە تابا
ئۆرمەلىلەر، ئۇزۇن-ايالار، كېڭەيدەر، بېيگەيە بارالار.

مىن، نوزان آراسىدا بوتالونى ياراتماغانغا، بېيىك ئىسكىر باشىنا
سالام مىندروگە كوب ئىرلەرنىڭ بلەكلەرنى چداماغانغا، كوبىرەك شول
نېرەدە بولمى.

بوسىن چىنداندا ئېڭ آور ئىشلەرنىڭ بىرى.

ھازىرقى ئىتتىپاقىدە ئىندى، ئىر آرسىلارنىڭدا كوبىن، ئىرتەن
بېيىك باھادىر لائىب كىرىمىلەردە، تۇشكە تابا ئىككىرلەشكە باشلايدۇ.

بىر بېچاراسى تاعى، مىن جەننەم دېگەندە، آياغى تايىپ كېتىدۇ،
يىغلىپ، ھور بولىدۇ...

نەرسەدەن كۈلەرگە دېيىپ ئىرلەن ب تۇرغان كېلىنلەرگە، قىزلارغا، بو
جەننە قالدى، ئەللە نېندى ئۇيات سوزلەر ئېيتىپ، شارقىلاپ كۈلۈپ:

— ئىر بولۇپ يۈرۈۋاتقان قۇرۇس، مىسكىنىم؟!

دېيىپ يېڭىنىڭ ئەدەم كوزىدە كورۇنغان قالدۇرمايدۇ.

غەلىمى نورجېڭىدە، دوڭغىز، ئوزمەدە:

— ئەيىدە ئەللى، غەينە، دى، ئىرلەر ھور بولۇپ قالسىن، شول
يىلغان «يىگىت» نىڭ آغاچلارنىڭ ئالدا ئوزۇڭ مىندى، دى.

باشقا كېلىنلەردە، بوڭما قوشنىلىق، غەينەنى دېمەلەرگە كىرىدۇ.

قز كوب ساتولاشمايدۇ، شەلەن باغانغا ئلدى، ياولۇن ئىيىك

آستىنا تۇشۇرۇپ بەيلىدە مىنم آغاچلارغا كېلىپ تۇتۇندى...

سالام تۇيۇچىلەر بىرگە يورى كوب سالالار. «بېيە» دېيىپ، «آيىر»

دېيىپ، بىزنى ئەللە نېندى يات سوز بىلەن، ئۇزاتىپ قالالار.

ئەمما غەينە «ا» دە ئېيتتى، مىنم آرتىدان ئەللە نېندى بېيىك ئىسكىرلەر
باشىنا سالامنى، ئۇچۇرتىپ قىنا مىندە...

بۇتۇنلەي ھور ئېتىدىم كېلىمى كېلوون! شولاي دا قىز ئۇچىن بىر
يىغىغا يىغام بو قىزىنى!! مەن جايىدا چىقىم!

بۈگۈن بىك كۆپ تۈيەنگەنلەر. آھچىلار سەنلا - سەنلا كېلە... مېن يورى ئىسكىردىڭ، ئوڭ ياق چېتىڭە تاباراق بارام... ھەينىيە قچقىرا:
- سېن قايا تارتاسڭ، يەكەڭ، بېت، ئوڭقاراق، بار، دى...
ناغى چاقىغا سولغا آتلادىم، آتچىلارنى، شول ياققا تاباراق قىشايتتىم:
- ۋەسەلەم!! سالامىنىسى بىلەن ھەينىيە ئىككى ئىسكىردىم ئاراسىغا آۋا باشلادى، ئول آرادا بولمادى، شولارغا ئوزم دە قوشنىل بۈگۈن - بۈگۈن نەگەرەپ كېلىپ دە تۇشدىك...

شول يەل - آۋو آراسىدا ھەينىيەنى قۇچاقلاپ، باكانلارنى ئېرىتىپ تېرىپ قالا آلتىم. ئول، كوز آچىپ بۇمەنچى، ئۇمەتۈندەگى سالاملارنى آقتارب ئاشلادى دا ياپماغا ئابا، شاپار، كۆل:
- آي، قەھەر تۇشسىن!! مەھەببەتسىز سۇلتان، ئورس يورى يىقىن!! دېپ قچقىرىپ بۇگۇردى...

ھالق بىك، ئۇزاقلاپ كۆلدى، ناغى ئەلە نىندى ئۇيات سوزلەر بىلەن قچقىردىلار. كۈن بويىنا «يىيە»، دېپ «آيەر» دېپ بىزنى ئەلە نىندى ئۇيات سوزلەر بىلەن مەسقل ئېيتىلەر.

XXX

- تەن تەنگە نىسە، كۆڭلەردە ياقىلىق آرنى، دىلەر.

دۇرۇست سوز بولسا كېرەك. شول آشلىق سوققاندا ئىسكىردى باشىدىن قۇچاقلاش بۈگۈن يەلەندىن بىرلى بىزنىڭ آرادا نىندى بىر نچكە يېغىلىق سوزلارغا كېك، بولدى. ھەببەتۈندە كۈن قالغاندا بارا، قىسقارا بارا، بىزنى ھامان ھامان بىر بۈگۈن ياقىلىق - ياقىلىق تارتىپ كېتىرە، باغى بارا كېك ئېدى...

بۇگۈن مېن آربا تۈزەتكەندە ھېلىمى نور چېكىگىنىڭ سۇياگەن ھەببەت، آنڭ كېرگەن يولۇغى مەشۇل جېنىڭ بۇتۇنلەي - بۇتۇنلەي

قىسقارپ چىتكەن، ھەزرىتىنىڭ بىزنىڭ ارادا بىك نىچكە گەنەبىر پەردەدەن باشقا بىر نەرسە قالماغان كۆرسەندەر توڭلىمى سۇڭ!!

يۈرەڭم سىزە، مېنىم سەلەمم آڭا ئىرشىكەچ، بېگەرەك دە، «كۈتسەن، بۇگۈن كېيىن ئاڭ ياننى، نەرزە ئالب، كۈم» دېگەن سۆزىم ئىرشىكەچ تەيىنەڭ قانلارنى قايناعاندىر، ئول مېنى بۇتۇنلەي ئوزۇنسىكى ئېتىپ، ئوزى مېنىسىكى ئېتىپ، ئۇيا باشلاغاندىر، دېيىپ ئۇمىد ئېتىم.

XXXI

بىز ئۇيلەنگەچ، تۇنلەرنى دەقسىقار بىكىتىدى، بېت، قەھەر تۇشكەننىڭ!!
— ئۇيلەنگەچ،

دېگەن سۆزىنى بولاي غنا، يۈرەك ئىرنودەن گەنە ئېتىم.
يوقسا، بىز ئۇيلەنەن، ئىشنى پىتىرگە ئۇلگۈرە ئالماغان ئىدىك ئىلەن.
مېنىڭلەردە، تەيىنەنكىلەردە رېزالار ئىدى. بىز بۇتۇن ئىل قاشنىدۇ.
تەيىنەنكىلە قالىپ، بىزنىڭ خاقدا:

زارىف قارتىڭ قارا آيىرى،

ئولاق باشى كېمەرە؛

زارىف قارتىڭ تەيىنەنسى

سۇلتانقاي دېيىپ تىلەمۇرە.

دېگەن رەۋشە بىدىتلەردە چىقماچ، بو بىدىتلەرنى ئوراملاردا قىچقۇرۇپ چىلاپ يۇرى باشلاماچ، ئىككى ياقدا بىر سۆزىم ئىلەن ئىدى زور مەھەرلەر فەلەنلەر تورىدا سۇيەشە تۇرمىچا، ئوق، بىزنى ئۇيلەندىرمەكچىلەر ئىدى. تىك قارتىڭ بۈگۈن سۆزى بار ئىدى:

— جەي كۈنى، توي ياساپ، ئىلە بولماغان مۇگۈزىنى بىزگە چىقارمىق:
ئىش بىتىم، ئىگەن تارونى جىيىپ ئالىق، ناسىيىپ بولسا، كۈزگى بايلىقدا،
شاۋلاتىپ، ئوي ئىتەرەن، دېلەر ئىدى.

ئىگىلەر بىزنىڭ بەختكە قارشى، ئېسى كېتىكچ دەرىجىدە شەب بولۇپ
جېتىكەنلەر ئىدى.

ھالق شاد ئىدى. ھەر كىم، بو يىلغى ئىگى بىلەن ئوزۇننىڭ تىرىكلىگىنى
تۈزەتەت قالغا ئۇمىد ئىتە ئىدى.

بورچلىقلار - بورچلار تىرىككە، ئاتىسلار - ئاتىلارغا،
ئۇيىسلار - ئۇيىلارغا، ئوغلى جېتىكەنلەر كېلىن ئالغا، قىزى
جېتىكەنلەر - قىز بېرىپ، توي ياسارغا، ھەر كىم شولاي، بو يىلغىدىن
ئوزۇننىڭ دۇنياسىن رەتەت قالغا، ئويلى ئىدى.

شوندى دەردلەر، شوندى ئويلار بىلەن ھەر كىم بېل باغلاپ، جېڭ
سىزغانىپ، ئىز و چىشىپ ئوراققا تۇشكەن ئىدى... ھەر كىم ھەر كۈن
ئوزۇننىڭ يېرىنى بارىپ تۇشكەن ساين ئارنىڭ سالامغا، ئۇزۇنلىغىن،
باشقا تۇتۇلغىن، كۈلەننىڭ كۆپ چىقۇن، چۈمەللەرنىڭ يىمىلىغىن، زورلىغىن
كۆرۈپ، بو ئۇمىدلەردە، بو ئويلاردا نىيى بارا ئىدى. آرا - تىرە
ياكىلەر بولما تۇرغانغا، ئارى، قارا بۇغداينىڭ دا شەب بولماچىغا كىمىل
ئىشانىپ جېتىكەنلەر ئىدى، - باشقا نەرسە چەچەرگە ھەلى جېتىمگەن يارلىقلار
بو يىل ئوزۇنلارنىڭ ئون، - ئونىش تايلاق ئارلىرى بىلەن دە، ھېچ بولماسا
بىرنىچە آي ئوق تۇرۇن ئويلاپ، زور دەرد، زور غەيرەت بىلەن
ئىشكە - ئورۇنغا، چابارغا كىرىشكەنلەر ئىدى...

شوندى ئۇمىدلەر، شوندى ئويلار بىلەن يانې رەھەتلەنەت
شادلىنىپ، شاۋلاشىپ، ئىشلەپ يۈرگەن زاماندا كۆپە كۈندۈز ھەممە ھالق
يالاندا ئوراقدا چاقدا پادىشاھان فارمان كېلىپ تۇشە:

- گىرمان بىلەن سوغىش!!!

- ھەممە ئىر جاننى، قۇراللىرىغا، فرونتقا كېتەرگە تېيىش!!
آياز كۈندە، دېمەك، ھېچ كۈتۈلمەگەندە يەشەن سوغىنىچك ئىسەر
ئىتسە، پادىشاھنىڭ بو فارمانى ئاناردان يامان ئوق بولىدى.

۶. قىز چەچەرگە كىلەر خېكە يەسى.

خالق آبدۇرى قالا. قارىتلار بۇتۇنلەي شاشالار:

بو نى ئىش بو؟

— پادشا ھەزرەتلەرنى بىزنىڭ ھەللىنى بىلىمىنى ئېكەننى؟

— آڭا ئەيتەسىنى ئىدى: بىر آز كىچىككىر، ئىگىن تارونى جىيىق، آندان

سۇڭدا سوعىشقا ئۇلگۇررسىڭ، دېيەسىنى ئىدى...

— يوق، شول، آڭنى تېرەسىن ئەللە نىندى بايىرلار چۇلەب آلعانلار.

بۇلار دۇرۇست ھەللىنى سۇيەلمەلەر، بولر!!

— پادشا ھەزرەتلەرنى بىزدەن يىراق... بىزنىڭ سوزلەر، بىزنىڭ ھەللىلەر

آڭا بارى ئىرىشە آلمى!... دېيىشەلەر.

XXXII

كورەسىڭ، شولايدىر ئىدى!! كورەسىڭ، پادشاھ ھەزرەتلەرنىڭ

تېرەسىن چۇلەب آلعان بايىرلار، آڭا بىزنىڭ ھەللىنى ئىرىشىدىمەلەر در!

باسولار جىلاب قالدى. ئورا باشلاغان يىرلەرنى بىترىگە توگىل،

يارتىللى قويىلغان چومەلە ئىنى ئۇچلارغا ئىختىيار بىرمەدىلەر: پادشاھدان

فارمان كېلىپ تۇشۇگە ئەللەنچە يىكتىنى آت مىدىر بىسوعا چىقاردىلاردا،

قېچىقىرىپ، آيىلايلاپ، آيىھاي. آوسالدىرىپ، ھەممە ھالقىنى قووب قايتاردىلار.

بىرنچى نەوبەتدە ئىلك سالدات، بولب ھىزمەت ئىتەكەنلەرنى قىرق

يەشكەچە سۇرگەنلەر ئىدى، آلار كېتىپ، آلار ئۇچۇن توگىلىگەن كوز

يەشەلەرنى كېيىپ ئۇلگۇرە آلمادى. آپالچىنلارغا ھەبەر كېلىدى...

شولار آرتىندىن ئوق، بوئىل قارالاسى نىقىر وتلارنى آلب كېتىدىلەر...

ئەيتىرسىڭ، كەلەر، قولنى ئۇزۇن چىقىرىپ تۇتقاندا، ھايوانلارنى

تەن آلارغا، توقىتاب، سىو ئىچەرگە ئىرىك بىرمەسىدەن، قايدىر، قووادا. قووا؛

قووادا، قووا؛ قووادا. قووا!؛

قايا قووا تۇرغانلاردر؛ سويارغامى، تىرلەي توناب آشارغامى؟

ھېچ كىم ھېچ نەرسە بىلمى.

بۇنىڭ يىلغىنلار كىيەسىنى كۈزگە قارالاچاق بولغانغا، بۇ: قىزلار، كىيىنلەر
كوب، بىر يىل تۇراسى بار، ئەيدە تېيىپ، دۇنيانى جىمىرتىپ قالماق؛ ئاندىن
سۇڭبارنى بىر ئۆلەسى، يىت، دىيىپ، شايار بىراق سۇيىلەنەن يۇرى ئىدىك...
مۇندى ۋاقىتلاردا كورەسنىڭ، آيلارنى يىلغا تۇرادى، آق قار تۇشۇپ،
مالنىڭ يۇرتقا كىرۋەن دە كۈتمەيلەر:

— رەھىم ئېتىڭىز، يىكتەر، دىيىپ بۇنى چاقىرالار.
بۇتۇن ئىل ئۇستۇنە، ئەيتىرسىڭ، نىندى در قارا سۇرۇم كۈتەرلىدى.
حالىق آقلىدىن يازا. نى دىيەرگە، نى ئەيتەرگە بىلىمى.

قارت قۇرى ئىلە نىندى يوقبار سوزلەر سۇيىلى باشلايدۇلار.
بۇدەن يىراق ئوڭل زور بىر ئېمىشان بار. ئانڭ ھاقىدا ئىلكىدەن ئوڭ
«ئەۋلىيا ئىكەن، كىشىنىڭ كۈڭلىدە نى بارىن بلە ئىكەن، آلدان بىرگەن
ھەيدەرلەرنى دۇرۇست چە ئىكەن» دىيىپ سۇيىلىلەر ئىدى.

شول ئەۋلىيا ئەيتە، ئېمىش، دى... بىو دىيىپ ئەيتە، ئېمىش آخىر
زامان ھەلەمەتنى دىيىپ ئەيتە، ئېمىش، دى. ئىلگەرنىڭ ئىزگىلەرنىڭ
كىتابلارنىدا بو ھەللەر آلدان ھەيدەر بىرلىگەنلەر دىيىپ ئەيتە، ئېمىش،
دى...

بىو پادىشاھلار ئوز آرا جىدى يىل سوعىشلار، بارنىدا ھەلەن
تايار، ئاندىن سۇڭ، ئەلە قايدان، دىڭگىز آرتىدىن بىر سارى پادىشا
كىلىپ چىقاردا، بۇتۇن دۇنيانى ئوزۇنە قاراتىر، ھەممە كىشىلەرنى بىر
دىنگە قايتاتىر، دىيىپ ئەيتە ئىكەن، دى... ئاندىن سۇڭ، دىيىپ ئەيتە
ئىكەن، دى، يەنجۇج — مەنجۇج قوزغالار، دەججال چىقار، مەھدى
كۈتەرلىر، كۈكەن ھەزرىتە غايىسا ئىندىر... يىرىۋۇزنىڭ آستى ئۇسكە
كىلىپ بوتالاردا قىيامەت بۇلار، دىيىپ ئەيتە ئىكەن، دى...

قارت — قۇرى، قارچىق — قۇرچىق ئوز آزا جىيىللاردا نىك

شوندى بوقبار سوزلەر، قورقچلار سۆيەشەپ، كوز يەشى نوگەلەر،
دۇعا قىلالار، ساداقا ئۆلەشەلەر....

ھەر كەمدەن بېگەرەك آنالار قاينىرالار... كۈن يوق، تۈن يوق
آلارنىڭ كوزلەرى يەشلى... قايداعنا، ئۇچراپ، سوعىشقا كىتكەن، ئوغلنى
خاھقاندا آوز آچما: آلار بىر ئىككى سوزدە ئەيتە آلمىلار،

بېگەرەك بەختسىز زامانلارغا، تورى كىلدۇگىز ئىندى بالالار!!
دىلەردە كوز يەشلەرنى بىوولا - بىوولا ئۇزۇلۇپ چىلارغا كىرۈشەلەر.

آناسى سوعىشقا كىتكەن بالا چاغانىڭ يۈزىدە نور قالماغان. -
بولار، ھەزدەن ئوك ئوزلەرن يەتتىم كېك، تۇيىلار، آخرى... ئولم
تورنىدا، يارالانولار تورنىدا بىرەر سوز ئىشتەشەلەر، باشلارن آستقا
ئىيەلەردە پىسقى - پىسقى بالاوز سىعارغا، تۇتۇنالار.

سۆيگەن يارلار، نىچكە بىللىنى، قارا قاشلىنى، زىفا بويلىنى آسل
قىزلار، يۈرەكلەرنىڭ تىرەن قاتلاولارنىدان، ئىركەلەپ، آسراغان يىكلەرنى
بىلەن، سوعىشقا كىتكەنگەچە، بىر كورشىب - بىر، ئۇچراشپ قالو ئۇچۇن،
بىرگە مېنوتقا بولسادا، ئوز ياننىنا كىرىپ چىعارو ئۇچۇن، آفتق مەرتەبە
بىر قۇچۇپ، تويغانچى بىر ئويىپ، كوكرەگىنە باش قويىپ بىر چىلار
ئۇچۇن، چارالار ئۆزلىلەر، ھەيلەلەر قۇرالار، آتا آنالارن مڭ يول بىلەن
آلداب، آولاق ئۇيەرگە يۈرلەر... كۈزنىڭ، ئۇزۇن قارائىنى تۇنلەرنىدە،
ئۇيىنىڭ ئوزلەرنى، ئوتتۇرغان تىرەسنىنە پەردەسىمان ئىيتىپ قىزل ياولقلار
ئەلەر، - بونىڭ بىلەن سۆيگەن يىكلەرنى ئەيشارەلەر ياسىلار... يىراق
يىرلەردە قورقنىچ قانلىق سوعىشلاردا ساعىنىپ - ساعىنىپ قارارغا بولسىن
دىپ قىزل يىرلىكىگە آلىنى - گۈللىنى چەچەكلەر بىلەن ياولقلار چىگىپ،
جۇندىن يىرچاڭكالار، كىچىككە شارىلار بىدىلىلەر؛ بولارنىڭ مانورلەن
آرتىرو ئۇچۇن، سۆيگەن يىكت تىرەن آقويىلاردا ياتقاندا بولارغا قاراپ
جوانلىق، تەبىئى ساعىنىپ - ساعىنىپ، ئويىلارلىق بولسىن ئۇچۇن، بىو
يىرچەتكەلەرنى، بىو شارىلارنى يەشلىنى - قىزلىق بويىلارغا مانالار..

باشقا ۋاقتلار بولسا، بىر قىز بىلەن سۆيۈلەشكەن ئۇچۇن، ئىل
توتۇر بىر ۋاقىتتە چىعارالار ئىدى، تۇنۇنە بىرەر قىز تىرەسەندە، ئورالغانكىنى
كورسەلەر، قاپىرغالار كىنى سىندىغانچى، وانالار ئىدى. ھەزىر ھالىق
يۇمشارغان - يوقبارنى كورب، ۋاق - ئۆيەككە بەيلەنەن ماناشمىلار،
بىرەر ئىنى لەردى باشلاسا، يىكلەر:

— بىز ھەزىر پادشا كىشىنى!! باشك ئىكى بولماسا، بىزنىڭ تىرەدە
كوب چوۋالما!

دىيىپ كەنە يىبەرەلەر.

مىن ۋەينىيەننى يىش كورەم. ئىل كوز تىنچاچ، قارت قۇرئى يۇقلاچاچ
ئورام ياق باقچالارنى آشا بارب، آنىڭ قىزىل ياولق قۇرۇلغان تەرەزەسىن
آلامدا، سەنەتلەر بويىنچا آنىڭ قۇچاغىدا دۇنيانىڭ قايعىلارنى، ئۇنۇتۇپ
چىعام.

ئەدەم توگل، قىزغاندا توگل، فېرىشتە، آقلىقلىق مانتور فېرىشتە ئىدىنى
مىنم بەرەم ۋەينىيە!! قايسىنى ۋاقىتدا، بىرگەنە مىنۇتقا يالغىز قالساڭدا،
يۈرەگىمە كىرە بارا بىچارىلىقىم - ئويىب، توپا آلمى، قۇچۇپ، توپا
آلمى... مىنم قۇچاغىدا ئىرە، يوغالب، ھوشىدىن يازا بارا، يازا بارا....
يولغا دىيىپ مىڭا ئەللەنى چاقلىقلىق آشاملىقلار ئەزىلەگەن.... مەنە
دىگەن پېرچەتكەلەر، چىگولنى ياولقلار بېرىدى. بولار مىندەن ساعىملىق
بولسىن، دى.

ئوزى، ئۇيالا، ئوزنىڭ كوزلەرىدە بۇرتۇك - بۇرتۇك يەش
مۇلىۇرەب تۇرا:..

— ئۇنۇتما، جانم، مىننى تاشلاما، دى... كۈتەرەم، آيلار، يىللار
كۈتەرەم، دى، آياقسىز قولىسىز قايتساڭدا، سىن مىنكى، دى، باشقا
مىم كۈگۈلدە، كوزمە تۇشىمى، دى...

ئىش بەرەم، جانم، ۋەينىيە!! نىچەك، ئۇنۇتىم؟! نىچەك، ئۇنۇتىم؟
سىننى، ئۇنۇتۇرغا مۇمكىنمىنى؟

XXXIII

آشقىدرب قوۋالار. بۇگۇن كىچ قالاغا بارب جيتەرگە، دى...
 آندان ئىپتىگە ئاڭدا، ئوق قايدىر يراققا ئۇزاتماقچىلار، دى... قايا
 بولسىن، سوعىش آوزۇنغا، قان ئولم ئىچىندىر ئىپتى!!

خەيدىرلى، بولسىن!

نى يازغان يولسا، شونى كوررىز!

سوعىشقا آلالار، ئولمىگە قوۋالار دىي، خاتىقز شىكىللى جىلاب
 تۇرۇپ بولمى ئىپتى.

قوۋالار، - باراسك!

سوعىشقا كىرىپ، توب آوزۇنغا قارشى قويالار، - ئولەسك!!

خوش، بەىرم، خەينىيەم!...

خوش ئەتكەى - ئەتكەى! قارتايغان كۇنۇگىزدە سىزنى خۇرمەت
 ئىتە آلامد - بەىل بولغىز، رەنجىمەگىز: - بوئىشلەر مېندە توگل، بىت!!
 ئاڭدان، ئوق، ئۇلار ئىزىلەنگەنلەر. ئىستاراستالار ئۇيدەن
 ئۇيىگە كىرىپ قوبۇر يۇرىلەر.

بۇتۇن آول قاينى، چاپالار، يىگۇرلەر، قىچقىرىلار، جىلار،
 جىلار، جىلار!!

نىندىر بىر بەىرەم؛ - قاينىلى بەىرەم، قارا، بىك قارا بەىرەم!!
 كاروان-كاروان بولۇپ، زەڭگەر چىشىمەنك، ئورتاسىندان - بايلار
 مەچتى ياندىن باسو قابىقسىنا چاقلى تىلگەن آربالار بىزنى آلب
 كىتىرگە ئىزىر تۇرالار.

بالا چاغا گۇز كىلە. ئەتكەى مېنىم آربا ياندىن ئوزۇنك آقتى
 سوزلەرن ئىتە - ئەيتە بارا... آڭ يۇزىدە قاينى تىرەن، جىيىرچىلارنى
 كۆپەيگەن، چەچ-ساقالى بو كۇنلەردە آعارب بىتە يازغان... ساو بول
 بالام، شادلىقلى خەبەرلەرگىنى ئىشىنىك، دى...

ئەنكىمى جىلاب ھوشىدىن يازغان كېك، قايقا باغاناسىغا سۈيەلەپ قاتىپ قالدى...

باشقىلاردا كورۇشەلەر، بەجىلەشەلەر، جىلپىلار، - بۇتۇن آول شولاي گۇر كىلە، شاۋلى، قايعى بىلەن شاۋلى - بۇتۇن كىشەلەر، بۇتۇن ئۆيلەر، ئۇستۇندەن، ئەيتىرسىڭ، قارا سۇرۇم كۈتەر ئە...
آتلار قوزغالدى...

كىمەر يىكتەردەن بىرسى گارمون تارتىپ يىبەردى، كەلەردى بىر آز ئىسىرەك، شولاي دا ماتور، مۇڭلى قايعىلى ناۋش بىلەن، ئۇزۇن كۆيگە سوزدى:

ساندوۋعاچلار كىلگەن بىزگە - كىتمەسلەرمى ئىكەن كۈز ئە يازغى سابان، تويلاۋىغا - قايتىرىمى ئىكەن بىزدە...
بۇ قايعىلى آواز نىچكىر يۈرەك تامرلارنى ئۇشە، آرقا ئۆزەكلەردەن، آياق بوۋىلارنىدىن يۇرۇپ، كۆڭلگە جىيىلىپ، تولاب كىلەدە كۈزلەرگە يەش كىترە...

ساۋ بول آق ئىدىل بويىلارنى، ساۋ بول زەڭگەر چىشمە!!
بىز آۋلىنى چىچىپ كىتكەنچى، غەينىيە، ئورامدان كىرمەدى، مېن كۈزدەن يوعالغانچى، بىزدەن كۈزلەرنى آلا آلىمىچا، قايقا باغاناسىغا سۈيەلەنگەن خەلە قاراپ، ئۇزاتىپ قالدى.

بىچارە قايىم، زور كارۋان بىزنى آلب كىتگەچ، تۈزمەگەندىر، جىلاغاندىر، مەنەنە قاپلاندى، ئوكسىب - ئوكسىب جىلاغاندىر، بەرمە غەينىيەم!
بىر غەينىيە توڭل، بىك كۈب غەينىيەلەر، بىك كۈب فاتىمالار، زەينەبىلەر، خەنىفەلەر، راۋزالار، خەدىچەلەر، رەبىيەلەر، گۈلبىكەلەر، شولاي قايقا باغاناسىغا سۈيەلەپ، ئۇزاتقانلاردىدا، سۈيگەن يىكتەلەرنى قورقۇنچ قانلى سوعىشقا كىتىپ كۈزدەن يوعالغاچ، مەنەلەرنىنە قاپلاندى جىلاغانلاردىر...

بىر مېنىم ئەنكىسى تۈگىل، يۈزلەرچە، مېليونلارچا ئاتالار، ئېسىيەن
 جىسابى بولماغان بالالار قەدرلىك ئاتالار، غەزىپىز ئوغللار، ئۇزاتىپ
 شولاي جالاعانلاردىن، جىلپىلاردىن، چىلارلار...

بۈگۈن يەشلەرنى بىر زەڭگەر چىشمەدەگەن، بىر ماتور ئاق ئىدىل،
 دېم بويلىرىداغنا تۈگىلىرى، دۇنيانىڭ ھەر يېرىدە شولاي در...

ئەي، خۇداي، سېن قايا؟... بويىر يۈزىن قاپلاغان قايعى سۇرۇمى
 سېن، ئوتىغان يىراق كۆككە بارىپ ئېرىشىمىنى؟... قايا سېن؟... بو
 ئاتالارنىڭ، بو يەتتەلەرنىڭ كۆز يەشلەرنى سېنىڭ كۆڭلىڭنى آزىغاندا
 بۇ مۇشار تېمىنى؟!

XXXVI

شاھباز، عىلاجى، فازىل، غەلى، مېن - بىز بار ئېز يەشەشلەر
 دېي يۈرى ئىدىك.

ئەنكىلەردە بىزنى بىر يىلغى بالىلار دېي ئەيتەلەر ئىدى، بىز
 ئوزۇن بىزدە بىر يىلدا فارالابىز، بىرگە سالداتقا كېتەيىز، بىرگە پادىشاھقا
 خىزمەت ئېتەيىز، ئاندىن سۈڭ بىرگە - بىرگە ئۆيلەنەيىز، تۈي ياسىيىز.
 دېي، ئۆيلى، شولاي سۆيەلەشە ئىدىك.

نېچكىدە، باشقاراق بولۇپ چىقىدۇ.

شاھباز زەڭگەر چىشمەگە قىيىمادى - ئول ئوزۇننىڭ ئىشلەگەن
 يېرىدە قارالغاندا شۇنداق، ئوق سۈرۈشقا كېتىكەن.. فازىلدا قازاندا
 ئىدى. آولغا كۆرۈنمەيدى، شۇندا قارالاب، ئالغانىن، نېچكىدە، مەسكەوگە
 بارغاندا «لاشمانچىلار»غا باشلىق سىمان بولۇپ، ئورنىغا كىرگەن.

سارتلارنى، قازاقلارنى سالداتقا ئالمىلار ئىكەن... شولاي دا...
 ئالارنى بويىچا قايوان كېڭ كۆتۈ - كۆتۈ قووب كېتەرلەر ئىكەن دە،
 ئەلە نىندى قارا پىچراق ئىشكە قوشالار ئىكەن، شولارغا بىزنىڭ ئوقۇغانراق
 كىشىلەرنى باشلىق ياساب پادىشاھقا آگىت قويالار ئىكەن.

بىزنىڭ فازىلدا ئوزۇننىڭ مەسكەۋدەگى دوستلارنى، بايلارنى
آرقاسىدا شوندا بارب سىيىنغان، دى.

آننىڭ بۇ ئىشنى كۆڭلىمە بىردە - بىردە، ئۇخىمامدى !!
ئىللە قايدان كىتىلگەن بېچارا قۇللارنى، چېرىق، تۇتۇپ، قارا
پىچراق خىزمەتكە قوۋپ - شوڭا باشلىق بولغان، بولۇپ يۈرۈپ كەتكەننى
ئۇل !!

آلانى ئىتكەنچى ئوزۇڭ سالدات بول، ئوزۇڭ سوعىشقا كېتدە،
ئوز يازمىشكىنى ئوزۇڭ كور !!

ئەدرىسىن بىلىسەم، بىرەرسىندەن بىك ئۇستات يازدۇر، بىك نىق
شىلتەلىم ئەلنى فازىلىنى !!

ئەيتىمىن: بىز قارا كىشى، نادان كىشى، شۇلاي بولساق دا بۇتۇنلەي
آخماق توڭل، ياخشى - يامانىنى آيرا بىلەيز، دىيەرمەن ... ئۇل
بېچارالارنى ئېزىپ، قۇل كېك قوۋپ يۈرگە ياللان، «لاشمانچى»
بولۇ - سىنىڭ كېك زور، ئوقۇغان، تېرە ياقنىڭ يۇلتۇزى بولغان
پىركىشىگە كېلىشە نۇرغان ئىش توڭل، دىيەرمەن ...

عەلى دە چاراسىن تاپدى.

بايلارغانەرسە؟ آچقا كۆپ. ناناشلىق زور، آلتىن بولغاچ، دوتىرن دا،
آلاسنى دا، موللاسىن، پادشاسىن دا ساتىپ آلب بولا ئىكەن شۇل: ئىككى مىڭ
تۇتقانلار، دىلەر. بەلكى آرتراق دا بولۇر - كۆپى چىقسا چىقەندىر،
عەلى «شەھەر» گە بارىپ قارالدى دا بۇتۇنلەيگە قۇتۇلدى

آننىڭ گېرمانىيىغا باروۋى، فايدالىق بولدى، آخىرىسى، بۇرۇننى
چىرىمەدى، سەلەمەتلىكى چىيەر.

آلار خەزر زەڭگەر چىشمەگە سىمىلار ئىندى: عىرفان باي قالاغا
بارىپ زور يۇرت آلدى، ماڭازىنلار آچقانلار. نۇرمۇش شوندا
كۆچۈردى. بۆتىرەدەن دە ئۇزۇلۇپ بېتىلەر، عەلى زەڭگەر چىشمەدەگى
ئىشلەرنى باشقارا - كۆپرەك بوندا تۇرا، دى.

سۇيولۇرۇننە قاراعاندا، بولار بىك شەبەيەلەر، بوغاي... ساتو
 آلۇلار بىك خاراب، دى... آقى ئىدىل، كاما بويويىنداى ئىگىن
 سەودەسى «غىرفان - غەلى» كامپانىياسىنا كىر بىت بار، دى...
 شەھەرنىڭ ئىك زور، ئوراملارنىدا كۋارتال - كۋارتال يۇرتلارنى
 ئورس، زىد بايلارنىدان ساتىب آللار، دى... ھەزر بولار شەھەردە
 بونچى كىشى، دى... ئۆزلەرنى بولاي ھىمىمەتلىق قىلانلار، دى...
 تۇرلى مەكتەپلەرگە، مەدرەسەلەرگە، قىلار ئوقۇتۇشلىرىنى تەلى
 ئەلەنەرسەلەرگە بىك زور آقچالار تۈگەلەر، دى... كىتابلار، گەچىتلەر
 چىقارتالار، دى...

شولاي ئىتىب، بىزنىڭ غەلىگە بەخت آچىلدى: سوعىشاندال قالدى،
 ئۆزىنىڭ كۈبدەنىگى، ئويلارنىدا بار بىتتى: شەھەرگە كۈچ، آندا
 بىرچى كىشى دە بولدى...

شاھباز بىرقات يازدىغان ئىدى. ئول آندا:
 - دۇنيانى جىمىرەن مالاي، ھەزر چىت پادشا يىرلەرنىدە يۈرىن.
 كىرپات دىگەن تاوبار ئىكەن... بىزنىڭ، ئورال مۇنىڭ ياندا بالاعنا...
 بىز ھەزر مەنە شول قارلىق تاونى آشا كىچىپ تۇشۇپ بارابىز... دىگەن
 ئىدى...

شوندان سۇڭ ھەبەرنى يوق...
 نى ھەل بولغاندىر، بىك، ئۇزاققا مەغلۇم بولمادى.
 بىز عىلاجى بىلەن بىرگە آلدق... بىرگە، ئوينىداق. بىرگە فرونتقا
 كىتدى...

باشقىلار آياق قول بۇزلار، كوزگە، قۇلاققا آغو سالالار. بىز
 مۇڭا ياقىن بارماق، ئولسەم، ئولەرمەن، ئەمما ئوز قولم بىلەن ئوزمىنى
 غەرىپ ياساب، ئىمگەتەن مائاشىر ھەلەم يوق.
 نى يازغان - شول بولار...

عيلاجى دا مېنىم كېك ، بۇزوعا قارشى بولسادا ، ئول نېكىر
 كازارمادان كازارماعا ، فروندىان فرونتقا قولب يۇرونى ياراتمى ئېدى .
 باشدان ، ئوق كوكلىنە ، ئوترتىب قويدى :
 — مېن ، دى ، يارمانغا پلىنگە كېتەم . . . آندا دۇنيا كورەم . . . ئىشكە
 ، ئويرو نەم ، دى . . .

ئىت نەرسە ئېكەن ! سوزىدە تۇردى ، توغز آى حەبەرسىز عەيب
 بولب يۇرۇنگەندەن سۇك يارماننىڭ زور بر شەھەرىدەن حات كېلىدى :
 مېن ئېسەن سا ، دى . سوچارى جىيەرىڭىز ، دى . ئوزم بالتا ئىشئە
 كرىشەم ، دى . . .
 مېن ئوزم ، پولشە دېگەن يېردە ئەللە نېنىدى سازلقلاردا سالقن
 آقوپدا يانام .

شولاي ، آق ئېدىل بويىدا بىرگە ئويىناپ ، بىرگە ئوسكەن يىكلەر يېر
 يۇزۇنىڭ ئەللە قاي ياقلارنى تارالدىقدا بىتەك . . .
 آندان سۇككى يىللاردا دۇنيا قاينادى ، مۇكارچى گل بىرئۇسلى گنە ،
 تىنچقا آعب تۇرغان تۇرمۇش دېگىز كېك دولقۇنلانا باشلادى . بو
 دولقۇنلار ، بو ئۇيۇرمەلەر ئىچىدە يىللار ئوتىدى ، خەللەر ئوزگەردى ،
 مەككىلەك دوستلىقدا قىرعار مەرتەبە آنت ئېتىشكەن بىزنىڭ ئېيىدە شەلەر
 ئوزلەرى گنە نارالب قالمايدۇلار ، كوكلىلەرى دە ئوزگەردى ، يوللارنى شول
 چاقلىق بر بىرنە قارشىلاندى ، كى بىز ئوزىبىز تەلەمەسەن بر بىرىزنىڭ
 بوغازلارنىمىزغا كېلىپ سارلىشىدۇ . بىرىزنىڭ كوكىرەكلەرنى ملىق تۈزەب آتشر
 دەرەجەسىدە آور خەللەرگە ، ئۇچرادىق .

X X X V

پېترا گراد . زور شىفاخانالارنىڭ بىرى . كېك ، بېيك تېرەزەلەردەن
 يازغى قۇياش ياقىمىسى بىزنىڭ زالغا آغىلىپ تۇرا . . . پاركىتلى ئىدەنلەردە ،

مايلى بوياولى ديواردا آنڭ نورلارنى، ئويىنىلار... بىزنىڭ زالىنىڭ آق،
پاك كاراۋانلارنىدا آورو سالدانلار بوى - بوى تىزىلىپ ياتقانلار...
باشدان آياق آق كىيىنگەن قىزلار آراتىرە كىرپ چىقار...

بۇلار ماتورلار، ئەيىبەتلەر، يۇمۇشاق كۆڭلىلەر: ئىرىكەلەپ سوز
قوشالار، نى ئەيتسەڭدە مېنوتى بىلەن ئىشلەرگە تىزىشالار... چىرىلىلەر
ئۇچۇن تىنچىلىق بولماسىن دېيىپ ئىندى، آقۇن سۆيلىلەر، كىرگەن -
چىققاندا آياق، ئۇچلارنى بىلەن گەنە باسپ يۈرىلەر...

تەن، تىنچ. تىك آراتىرە قايرىپ ھەستەلەرگە، آخىرىنى قاتى غازا
بوزە آلماساندىر، يۈرەكلەرنىڭ ئەلە قاي يىرلەردىن كىلگەن بىر تاش
بىلەن آور، آور، ئىگىراشپ آلار...

بۇلار - جانلارنى ئوتە كېسىپ توشە. شۇندى غازا، شۇندى
ھەسرەتلى ئىگىراشلار.

مېنىم، ئوڭ ياعىمدا ئىۋانوف دېگەن بىر سالدات بار ئىدى، آنڭ ئوزى
بىلەن دوست ئىدى. ياقداش دا ئىدى... ھەزرىيودە بولدى، آق ئىدىل بويىدا
قايتىپ ياتما دۇنيالار نۇزەر بىز دىيىپ ھىيالىلار يانا ئىدى... ئۇچ
كۈن ئىك بىر بۇيۇرۇن يارب آلغانلار ئىدى... شۇندى جان چىلىپ
ھوشىغا كىلە آلمادى... ئويىغانىپ كوز آچۇ بىلەن شوڭا فارادىم - كاراۋانى
بوش، يارتىلى ئىچلگەن سۇتتى ئىستاقاندا تۇرا...

آق كىيىملى فېرشتەلەرنىڭ بىرىنىڭ سۇرادىم، قايا، مېنى ئەيتەم
بىزنىڭ ئىۋانوف، دىم.

- كىرى قايتىمى تۇرغان يىرگە كىتتى، دى...

تەمى بىر، پۇچماقدا بىزنىڭ پۇلقىنىڭ آبدۇلا يانا ئىدى...
كىرىنىسكىنىڭ ياردەمچىسى كراسنوفكە قارشى گانچىندا سوعىشقاندا
ئروتسكىنىڭ قول آستىدا بىك زور يىكلىك كۆرسەتكەن بىر سالدات
ئىدى. قازان ياعىمى، دى ئىدى... بىز، دى تۇرغان ئىدى، كىرىنىسكى

يىلغاننىڭ دا كۈتمەدەك، كورشى بايلارنىڭ يىرلەرنى جەيدەن ئوكسۇرۇپ
چەچەك، پۇرتلارنى تاراتىپ ئالدى... قايتسا، ئۇيىن، ئورنلارنى داتاباسىن
ئۇچۇن، نىگىز تاشلارنى چاقلىق قازىپ ئالدى دا بەرەنگى چەچەك، دى
تۇرغان ئىدى. بىزنىڭ قازان ياغىداغى مۇسۇلمانلارنىڭ يىرلەرنى بىك
آز ئىدى، ھەزىر ياغىنى بولدى... بو سوعىشلارنى بىرەمدە، اولغا
قايتىپ، ياكى دۇنيا كۈتە باشلىمى، ئىگەرگى ئۇچىن قايتارام - بايلاردان
باسىپ ئالغان يىرلەرنى مامق كىك يۇمۇشارتىپ، قەدرلەپ سۇرەم، چەچەمدە
ئەدەم كىك كۈن ئىتەرگە تۇتۇنام، دى تۇرغان ئىدى...

كىرىنسكى قاچىپ، ئانڭ گىنىرالىنى كراسنوف بىزنىڭ تروتىسكى قولۇنا
بىرلىگەچ، گانچىنادان پىتەرگە قايتىدى دا تىگىن نىندىر بىر ئوچىلىشچا
بىكلەن، بىزگە قارشى سوعىش آچقان باي بالالارنى - يۈنكىرلەر بىلەن
بەراشكەندە بومباۋاتىن كۈرەگىدەنمى، قايداندىر كىرپ آرقاسىدان ئوتە
چىققان... شولاي دا نى يىكت ئىكەن ئوزى بىچارا... ياراسى شوندى
قانى بولسا دا، ھامان تىلدەن قالمايدى، گىرمان سوعىشلارنى، كاتچىنا گە
بارولارنى، ئىندى ئۇزاقلامى اولغا قايتىپ، بايلاردان، ئالغان يىرلەردە
ئىگىن چەچەپ رەھەتلەنە چەگىن سۇيىلەپ ياتىدى...

ئىۋانوف ھاقىدا:

- كىرى ئىتەمى تۇرغان يىرگە كىتىدى، دىگەچ، يۈرەگىم شوو...
ئىتىدى...، شول بىچارە قازان مۇسۇلماننى آبدوللا ياتقان ياقىغا ئىركىسىز
كوز سالىدۇم. - ئانڭدا كاراۋاتى بوش:

- ئولدا كىرى ئىتەمى تۇرغان يىرگە كىتكەندىر، آخۇرسى!!

بولار مېنى آرتىنلار... ھەلىم بىتىدى... يارم يۇقى، يارم ھەلسىز...
شولاي ساتاشا باشلادۇم... گىرمانىيە بىلەن سوعىش كىك ئىدى... ئورس
سالىداتلارنى بىلەن نىمەسلەر آراسىدا قانلىق بەرلىشولەر بارا... ھاۋادا
ئىككى ياقنىڭ آيرىپلانىلارنى ياڭىر آلدان قوزغالغان قۇشلار كىك

قايىناش، بىر بىر قووپ، ئۇچالار... آلاردان بىزنىڭ ئۇستىگە، ئوت
ياۋا... بومبا ياۋا... مە آرتىدان بىزنىڭ آور توبىلار قوزغالىدى...
قارشىدىن گىرمانيانىقلار جاۋاب بىرەرگە تۇتۇندىلار... بىر ئوتىدىن
ياسالغان ئۇيۇرمە ئىچىدە ئالىدىق - تۇن قارا كىيىم ئىدى... نى در
بولدى... بىز يازغى تاشقىن كىيىم، قاتنى جىل بىلەن قوزغالغان دىكىگىز
دولقۇنلارنى كىيىم قايدىر، نىچۇندىر جىيىمىلىك، ئىشۇرۇلۇپ آغا، قوۋلا
باشلايدى... بىلىم، جىيىمىمى؟ - نى در بولدى... بىر سارلىقدا يالغىز
قالدىم... تىرە ياق باتاق ئىدى... آلدىدا بىر يالغىز قاين تۇرا ئىدى...
سو يوقىمى ئىكەن، دىيىپ شوڭا يۇگۇردىم... بارسام، بىلىم، ئورتالانى ئۇزلىگەن
بىر نىمەس سالىداتنى يانا... ئوزى ئۆلمەگەن... تىرە ياعى قان بىلەن تولىدى...
كوزلەردىن بىلىم ئۆلم، بىلىم جەھەتتەم غازابى قارى... قۇتم، ئۇچىدى،
كوتەرگەن ئىشتىگىم كىيىم تۇشىدى... يۇگۇرە باشلايدىم... ئول، ئورتالارى
ئۇزلىگەن بەندە مىڭا قىچىرىغان كىيىم:

- سۇلتان، كىيىم ياڭدادان... مېنى قىزغان... مېنى ئوتىرىپ كىيىم...
مىڭا بىر سىلتەۋ جىتە... غازابلا... مېنىم يۇرەككىنى سوعىپ يار - ئول
توقتاسىن، مېنى تىنچلىم دىگەن كىيىم بولدى...

ھەلىم بىدى... ياڭدادان بۇرۇلۇپ قارى آلدىدا... يۇگۇردىم، آرتىدا
قاراماس ئۇچۇن، ئول كوزلەردەگى ئۆلم غازابى ياڭدادان كۆرمىس
ئۇچۇن بارلىق كۆچم بىلەن يۇگۇردىم...

آلدا بىر ئىستانسامى، نى در كۆرىدى... بو گانچىنا ئىكەن... آنىڭ
تىرە ياعى ھالق بىلەن گۆز كىيىپ قاينى ئىدى. ۋا كزالدانىمى، قايداندىر
بىر سالىدات يۇگۇرۇپ چىقىدىدا ماتىقلار، سۇڭىلەر بىلەن قۇراللانىغان بىيىك
كۆپ يىكتىلەر ياننى كىيىپ قىچىردى:

- ئورا، ئورا، ئىيىدەشلەر!! بىز جىڭدىك... كىيىمىڭى قاقچان...
ئول دوڭغىزنى قولغا تۇشۇرە آلدىدۇ... كىيىمىڭىڭىڭ كىيىملىك كازاچى

آنامان كراسنوف بۇتۇن ئىشتابى بىلەن بىزنىڭ قولىغا ئىلەككەن، دى.. ئەنە
ھەزر تروتىسكى ئوزى دە كېلىپ جېتە، دى...

سالدات سوزى ئەيتىپ بىتە آلمادى، آفتامبىلنىڭ ئىشىنىكىنى آچلىدى..
بىر نېچە كىشى كېلىپ چىقتى.. بىرىنى بىر كوزلەرنى آلا آلمى قاندىم.
بويىغا مېنىم چاقلى بولا يازار.. سابىر، آفرىن، لا كىن بىر كوكىنى ئوزى
آرتىدان ئىيەرنىكەن، تاعىب آلب كېلىگەن باھادىر كېك كۈچلۈ سالماق
آتلاپ كېلە.. يۈزىدە ئەلە نىندى بىر، ئوسال قاتناش آچومى، كىمگە
ئىگى چىگى بولماغان دۇشمانلىقى بار.. كوزلەرى ئوتۇر، يۈرەككەن
چىگى قارىلار.. قاشلارنى يۈزىدە كوزىدە بولغان بو آور قاراشنى
بو آچى قەھەرلى دۇشمانلىقى تاعى دا كۈچەيتىپ كورسەتەلەر - بولار
نېچكىر، شول كوزلەر ئۇستۇنە قۇرۇلغان تېمەر قالقانلار كېك توبەن
تاباسالنىپ تۇرلار.. بو كىشىنىڭ بۇتۇن يۈزىدە تېمەر آقىل، بىتەمس
تۈگەنمەس كۈچ بىلەن بىرگە آرسلان ھەم لاچىنىڭ ئىككىسىدىن قوشىلغان
بىر رەھبىرىلىك كوردىم...

كىمەر مەنە، شول ئىندى تروتىسكى دىدى.. ئول سۇيلى باشلادى..
يېرىنىڭ تۈبىدىن كوتەردى، دىگىگىزلىر كىچىدى، قان دەريالار
ئوتىپ چىقتى، ئەبوجەھلەرنى ئوز قولى بىلەن بوغازلادى يراق كوكلەرگە
مىن، آنداعى آللالارنى، فېرىشتەلەرنى قاراعا، پېچراققا بويىپ، بوغاولاپ
ئوتتۇرى، آرسلان-لاچىن كوزلەرى بىلەن آلداعى كۈنلەرگە بىر قاراش
تاشلاپ، بو ئولمەر، قانلار ئىچىنە بو غازاب دۇنياسىغا قايداندىر بىر
تەرەزە آچىدى، آندىن قۇياش كوزىدى، نور آغا باشلادى، تېرە ياق
چەچەكلەر بىلەن تولىدى.. بولار بارى دا قىزلار ئىدى. قاراپ، تويغۇسىز
ماتورلار ئىدى. آخىر، تىگىلى آلمادى، قايداندىر قويىن قارا سۇرۇم
كوتەردى آلار كىشىگە ئەيلەنەنلەر، قوللارنى سۇنكىلەر بار ئىدى،
غەلى بىلەن فازىل شولارنىڭ آلىدا كېك ئىدى...

— توقتاغز.. فاراب كېلىڭز.. قىزىل چەچەكلەرنى ئەرەم ئېتەسىز،
 بېت!! دىيىپ قىچقىردىم.. ئىشتوچى بولمايدى.. تىگى قارا سۇرۇمدەن
 ياسالوچىلار، ئىشتىكلەرنى سوزىپ بىزگە ئاشلاندۇلار...
 كىمىز بومبا ئىرغىدى.. ئىگىز ئاشا باشلاندۇلار.. آرقامدان نەرسەدر
 جىب جىلى بولۇپ آغادىر كېك، تۇيۇلدى، قارى آلمادىم.. يۇڭۇردىم..

ھەلىم بىتە، يىغلام..
 كۈنلەرمى، آيىلارمى، آتئالارمى ئۆتكەندىر، مېن مەنە شول ھەيىبەت
 شىفاحانەنىڭ آق زالىدا قاتنى آورولارنىڭ غازابلىق ئىگىزلىرى ئىچىدە
 ئويىنىپ كېتەم...

لا كىن ھامان ئىشانما آلەيمىم..

«بۇ تۇشمى؟ سانا شومى؟.. ئەلە مېنى چىنداندا گاناچىندا تروتىسكى
 ئەيتىكەنچە ئەبۇ جەھەللەرگە قارشى سوعىشقاندا قاتنى يارالانغانىمى؟»

XXXVI

كىمىز آياق، ئۇچى بىلەن گىنە باسب يانما كېلىگەن كېك بولدى.
 كوزمىنى آچسام، بىزنىڭ پالاتانىڭ ھاتىن دوكتىرى آنا فىدروۋنا
 قارشىدا تۇرا...

— ھەلىك نىچەك؟ دى.

— زارارسىز... تىك ئەلە نىگە بىك سانا شىب غازابلانام، دېم،
 بىتەرمى ئىكەن بو؟ دېم. ھەزىرگە نىلەر بىلەن سانا شىقانمىنى سۇيلىم.

— سىنىڭ جەراھەتنىڭ بىك ئىچكىرى ئىدى... يارا باشلاغاچ،
 دوكتىردە قورققان ئىدى.

ئىككى پۇلە يۇرەك بوينىغا بارىپ جىپىكەن..... قۇتۇلسا، بىر
 مۇجەپپەزە بولۇپ ئىدى... دېگەن ئىدى، بەھتەك زور ئىكەن... ئىدىنى
 نۇرلەسەك، دى.

قولمىنى قارادى، قولتق آستما گرادىنىك قويدى دا ريدىكولندان
كچكەن بىر زاپىسكا چىقاردى:

— سىنىڭ آۋاداشىڭ بولسا كىرەك، دى، شاھباز فەھرىيىف
دىگەن بىر بىك ئۆتكەن كاماندىر بىر آتئادان بىرلىق ھەر كۈن كېلەدە،
كەرگە تالاشا... ھەلەك آۋور بولغانغا، كىرەمەك، مەنە بوگۇن، ئول
مىكا زاپىسكا قالدۇرغان... ئوقۇب بىرۇنگىز، دىگەن دى،... قاى آرادا
ئوقۇرغا يازارغا ئۇيرەنگەن، بويىكت — مەن بىر آز غەجەپسىنەم.
مارجا ئوقۇب بىردى:

— دوستقاى، سۇلتان، ئون كۈن ئىدىنى ئىرتە كىچ سىنىڭ
شىفاحانا كىنى تاپتىم... كىرەمەلەر...

ھوشىغا كىلدى دىگەچ، بۇگۇن سىكا زاپىسكا قالدۇرام. بىر تىزدەن
فرونتقا كىتەبىز... شوكتارچى نىچەك كەنە بولسادا سىنى كورەسى
ئىدى... بىك ساعىنىم... زەگىگەر چىشمە. آق ئىدىل بويلار بىر سۇيلاش
ئۆتۈر ئىدىك. . .
شاھباز — ۱۹۱۸ — مارت

بىلىم شادلاندىم، بىلىم نەرسەگەر تاعى جانم ئەرنى ئىدى، نىدر
بولدى، قولتق آستىداغى يارا چەنچىب — چەنچىب آلا باشلادى... بو
چەنچو كوكرەگىيە، قولباشلارغا مەندى. آندان سولك، بۇتۇن نامرلارم
بويىنچا، بىلىمە، آياقلارغا تۇشىدى — تاعى ھەلسىزلىنىم، تاعى آرتىراق
ئۆزلىم...

بو غازاب بىلەن تاعى آرب، يۇقلايمى، ئۇنۇتۇلۇپ كەتتىم...

XXXVII

آدەم جانى — ئت جانى، دىلەر.

بىك دۈرھەت سوز.

دۇنيانىڭ جەمەتلىرىدىن كىچىك. گىرمان ئىشتىكلارنىڭ يارالاندىم...
 كىرىنسكى - كراسنوف كازاچىلارنىڭ، پىتىراگراد يۈنكەرلەرنىڭ
 بومبالارنىڭ غازابلاندىم... ئۈچ مەرتەبە ياردۇنلار...
 مېن ھامان تىرى، مېن ئاغى آياقلا.

رەھبەت ئىنىدى دوكتۇرلارغا: يەشەمەنلەر، قورقۇنچ، زور دىنلەر،
 تەلەپسەش، كۈچلەيمىز، دىنلەر. لاكىن، دىنلەر، ياردىماساڭ، بارى
 بىر رەھبەتلىك يۇرى آلماسىڭ، دىنلەر.

- نى بولسا، شول بول... كازاچى پۈلەسنى يۈرەك آستىدا
 آسار ھەم يوق... غۇمۇر بويىچا جالاب سىقتاب يەشەگەنچى،
 غەرىب ئىمگەك بولۇپ، كىشى كۈزىدە قاراب كۈن ئىتكەنچى، ئولگەنڭ
 مەرتەبە آرتق!! جە ئۆتۈرۈڭىز، جە مېنى ياڭادان ئەدەم ياساغىز، دىدىم.
 يارغاندىن ئۈچ آي ۋاقىت ئۆتمەدى، مېن آقۇنلار يۇرى باشلام.

دوختۇرلار ئەيتەلەر، شۇلاي دارۇلانى، تىنچقۇ ياتساڭ، يازغى
 سابان، تۈيۈلۈرۈڭا چاقلى ئىلگىرى كىك نازا يىكت بولساڭ، دىلەر. بولار
 مېنى نىكىر ياراتلار. كۈڭلۈمنى كۈتەرگە تىرۇشالار. شايارتالار. شۇندى
 كۈڭلۈ سوزلەر، ماتور ئۇمىدلەر بىلەن ئوز آلدۇم شادلانۇپ، ياڭا
 دۇنياغا كىلگەن بالا كىك باشمىداغى ھىيالىلارغا، تەرەزەدە تۇشكەن
 قۇياش، نورلارنىڭ پاركىتلى ئىدەنلەردە، شۇما دىوارلاردا، تۈشەملەردە
 ئوينىۋاتسا سۇقلانۇپ رەھەت كەن ياتا ئىدىم، كىمىز تىز، تىز بىزنىڭ پالاتاغا
 كىلىنى، ئىشكىنى آچىپ توقتادىدا:

- سۇلتان، ئوزاربايىف ئىدىش، بو پالاتادا بولسا كىرەك، آنڭ
 يا ئاغى قايدا ئىكەن دىيىپ بىر آز ۋاتقى، شۇلاي دا چىڭل روسچە تىل
 بىلەن سورادى...

تۇرلى ياقان آورولار باش كۈتەرب:

- سۇلتان، سىنىڭ ياقداش كىلگەن، نۇر! دىيەرگە ئۇلگۈرە
 آلمانلار، مېن آتلىپ بارى دوستىم شاھبازنى قۇچاقلادىم...

ئېي، دۇنيا!! آدم، بو چاقلىق ئوزگەرسە، ئوزگەرە ئىكەن.
ئەگەر يولدا، ئۇچراسام ئىدى، قارشىداقنى قىل فورازكالى،
ئىشپورلى، ياخشى فرىنچىلى، باشدان آياق قۇراللى، يۇزى ئەللە نىچە
يىردەن يارالى، بو يىلدىن مېنىم زەڭگەر چىشمەدەگى دوستىم شاھبازدر
دىب ياكلىشدا، ئويلىن آلماس ئىدىم...

شادلىم باشىما، سىمى. مۇسافىر ئىبدەشنى يىلىندەن قۇچاقلاپ
آلامدا ياتام ياننى، ئورنىققا كىترب، ئوتىرنام. ئوزم آڭا قارشى ئوتىرام.
آشەچ ئىسەنلىك ساولق تورىدا سۇيلىپىز. مېن كوزىمنى آنداردان
الا آلىم...

بىزنىڭ كۆرشمەگەنگە دورت يىل ئوتكەن ئىدى... شول زامان
ئىچىدە يىگىم - كامىل ئىر بولب، چىنئىب جىتىشكەن، يۇردە آقلى تۇسىن
آرتقان. كوزلەرىدە ئەللە نى چاقلىق كۆرەش، ئەللە نى چاقلىق غەيرەت
يالتىرى... قاشلارنى قاللىنايعان... آخىرىسى، ساقال مېيىق بىك قويىن
ئوسمەكچىدر، نىق قىلسادا، ياكى قىلارنى، مېيىق، ئوونلارنى بىر از
كوگەرب تۇرالار...

آننىڭ يۇزىدە، كوزىدە گەنە توگىل، تىاوشىدا، بۇتۇن تۇرۇشىدا
آياق آلاشىدا نىندى بىر كۇچ، نىندى بىر آور كۆرەشە چىققانلىق
سىز ئىلب تۇرا... ئەيتىرسىڭ، جەھەننەم، ئوتلارنىدا قاينالىب، قۇرۇچلاپ
چىققان بىر يىكت؛ - مە، شولاي كورنىدى مىڭا شاھباز دوستىم...

نەلەر باشلاپ، نەلەرگە كۆچكەن بىزدىر، آشەچ آندىن مۇندىن ئوز
ھەلەر ئىزىنى سۇيىلەپ ئوتىك... ئول گىرمان سوعىشىدا يارالانپ،
پىترا گراددا شىفاخادا ياتقان... پادىشانى تۇشۇرگەن كۈنلەردە تىرلىپ
دۇنياغا چىققان... شوندىن بىرلىق توقناوسىز دولقىنلار ئىچىدە قاينى
ئىكەن... گانچىنا سوعىشىدا، مەسكەودە يونسىرلار بلەن بەرلىشۈلەردە،

بىلەم ئاتى ئەلە قايلاردا بولغان.... ئىرتەگە دونغا - كويانغا كېتەن، دى:

— آندا، دى، كارنىلىق، كالىدىن دىگەن ساپا كالار بىزنىڭ موينلارغا بۇغاۋالار ئۆزلەپ مائاشالار، بوعا، دى.... شولارنى ئىزب تاشلىسى بار، دى....

سوز ئوزىدىن ئوزى ئوعان ئىللەرگە، نېچكە بىللەرگە، ئىلگىرى دوستلارغا كوچى...

شاھباز كويىدىن توگىل، بىزنىڭ ئىلگە بارغان ئىكەن... آندا بىزنىڭ پراپىرلار جىلەنەكلەر بىلەن مۇسۇلمان بايلارنى، موللارنى ئېمان ئوقۇپ، تەكبىر ئەيتىپ، يەشلەرنى، مۇغاللىمىلەرنى، سويىپ ئوتۇر، يراقداق دوتۇق پلانچا بىزگە قارشى «بولاق فرونتى» دىگەن بىر بەلە چىعارب ھالقنى آوارا قىلغانلار ئىكەن!

— شول ئىتلەرنىڭ قارا، ئۇيلارنى، ئوزدۇر، ئوزلەرن تاراتىپ قايتىغا مىڭا تاپشۇرغانلار ئىدى، دى، بىر مەشھور ئاتار جەماعت ھادىمى، ئۇيۇشۇرغان بولەنەتلەرنى بىررگە بارغاندا كۈتۈلمەگەن بىر يىردە عىلاجىنى كوردىم، دى.

— نو، نو، مېن ئەيتەم، نى ئىشلەگەن بىزنىڭ، ئول يىكت دىم... شاھباز بىر آز كۈلدى...

— بىر شىمى، ئول، بىزنىڭ قاھارمان، دى... ئوزى ئۆلەپ آلداسىپ گىرمانىياعا ئەسىر تۇشكەن...

آندا ھايمان بالتا ئىشى بىلەن يورۇنگەن... ئىككى مەرتەبە قاچىپ تۇتۇلغان.... ئۇچىنچى قاتنىدا قىنالىب، سول قولنى سىندۇرۇپ، بىر آتتا، ئورمانلاردا، سازىقلاردا آچىقۇرۇپ، آخىردا نېچكىر بىر جاي بىلەن روسىيەگە قايتىپ يىلغان... بۇتۇن بىر ئەككىيەت آنىڭ سۇيەگەنلەرنى، دى...
— ھەزرىتى ئىشلى؟

— زاعىف دىب قايتارغانلار ئىكەن... جانى توزمەدى، دى... تاعى
 قالاعا بارب، مۇسۇلمان سالداتلارنى آراسىدا ئىشلەرگە تۇتۇنغان...
 — سوز، شوندا جىتەكچى، نەوبەتچى كىر قىغراۋ شالتراندى:
 — ۋاقت جىتتى، ھەل بىلەرگە كىلوچىلەر چىقىنلار، دى...
 شاھباز ئىرتەگە فرونتقا كىتە. يا كادان جە كورۇشە آلر بىز،
 جە يوق. سوزلەر ئىزنىڭ، ئوندىن بىرى دە بتمەدى. مېن نەوبەتچىگە
 بارب بۇنى آڭلاتىم. بو ئىبىدەش ئىرتەگە فرونتقا كىتەچەك ئەترەدنىڭ
 كاماندىرى... سىز آڭكارۇچىسات ئىتىڭىز ئاغى آزاراق، ئوتورغا،
 دىم.

مارجا قىرت كېسىدى:

— مۇمكىن توڭل، دى.

مېن يا كادان بەيلەنە باشلاغاچ:

— مېنىم خاقىم يوق. بىك قالاسى كىلسە، شىفاھانانىڭ كامىسارى
 زىنەل ئىبىدەش دەن بارب سۇراسىن... ئولرۇچىسات بېيوسە، قالر، دى،
 شاھباز بىر مېنوتدا «يارى» دىب يازالغان كەمەزنى كىتىردى...
 بىز ئىركىلەپ سوزگە كىرىشك.

XXXVIII

بارىدان بىگىرەك عىلاجى خاقىنداعى خىكەيە مېڭا قىزق تۇيۇلىدى.
 ئىبىدەش ئوزى دە آنى كۆلىكى ئىتىپ سۇيلىنى مېڭا بىگىرەك دە
 كوڭللى بولاب چىقتى.

— گىرمانىيا قارالدىن، سىنىرلىغان قولنى تۇرەتەپ اولدا ياتائىدىم،
 دىب ئىيتىپ ئىيتە، دى.

بىر بازار كۈن دىب ئىيتە، دى، تىلىگىرام آلىدى... بۇنۇن تىرە
 ياقى شەكوتەردى... پادشا تۇشكەن، ئىمەش، سوعىش بىتە، ئىمەش، بايلار،
 بايالار قولىنداعى بارلىق يىرلەرنى كىرەستىيەنگە بىرەلەر، ئىمەش، دىلەر...

حالقنى وولست كانتورينا جيبب آلب بارددا بونت كوتەردم...
ئورەدنيكنى فانعا توزد رانچى ئىزب سالقن بواۋەگە يابىدىم. ئىستار شىناتى
ئىت ئىيتب قىناب، ئورندىن توشىردىم. نىكالاينىڭ سوراتىن آلب، تەرەزدەن
ئىزەندىمدا مالايلا رانچا تاپتارعا، ھەرقالاب تاراتىن آلرا بىردىم.

آنىدىن سۇڭ، دىيىپ ئەيتىپ ئەيتە، دى عىلاجى، نى بىلارنى،
بولماقچى ئاڭلار ئۈچۈن قالاغا كېتىم، دىيىپ ئەيتە، دى.
بارسام، نى كۆرىم؟

شهر گۆز کیله. گوبیرناترلار، ئسپراونیکلار، بارئ دا ئۇچقان
- قایوسسی یابلغان، قاییرئ قاچقان، دی.

كازارماغا بارب كرسەم، دۇنيانىڭ آستى - ئۈستىگە كېلىپ بارا...
ئىك بۇرۇن كوكىگە كۆتۈرۈپ يۇرۇڭگەن ئەفەتسەرلەر ھەزەر
شەم بولغانلار...

ئىلگىرى كىك آياق تىبب قىچقۇرلارنىڭ ئىسمى دە قىلىنغان. آلا
ھەزىزىزنىڭ سالىداتىدا نىچىكىر قىيىنىنى ، ئۇيالىنىق بولسا ،
– ئەفەندى دىيىپ ، گاسپادىن دىيىپ ئىندەشەلەر . ئە شولايىمى ؟ دىم
ھەزىزىز گاسپادىمى ، دىم . جىتەر ، مىن ئىندەم ، سىزىك كۆپ زامانلار
ئۆزىڭىز گە ئەفەندى ، بولۇپ ئورۇندىڭىز ، دىيىپ ئەيتىپ ئەيتىم دىيىپ ئەيتە ، دى .
سالىدات آراسىدا ئەلە نىلەر بار . جىر ، موزىقا ، قىچقۇش ، تالاش .
كىتاب ، تەلەنچە گە جىت – بارىدا ئىرىك !! جىتەمسە تاعى ئۆزىلەرنى
كەمىتە تۇزۇپ آلىغانلار ... بولار يا ئىلەردىن ، سۆڭ چىقەن گۆمبە
كىك دۇنيانى قاپلاپ بارا : قايى قاراما آندا كەمىتە ، قايى قاراما آندا
لىپونىت ... بىر يىردە شولاي : جىتەر ئىندى ، ئىلگەرى دە بىزنى كۆپ
ئىزدىلەر دىيىپ قىچقۇر بىراق سۆيەلگەن ئىدىم ، تۇندىردا ئۆزىمنى لىپونىت
ئىتەپ سايلايدۇلار ... دىيىپ ئەيتە ، دى .

قورقا قالدم: یا خودای، مین ئهیتهم، مین آندا فی ئشلهرمن، دیم.

شولایدا سر بیریمیم. فی بولسا، شول بولر، کیشی فی ئیشلەشە،
مین دەشونئی ئیشلەرمەن، باریم ئەلنی، دیب ئەیتب ئەیتدیم دیب ئەیتە، دی.
ئەلگەرئی واقتدا ئورامدان قاراعاندا قورق، پسادشا کیلسە،
مەعەین شوندا تۆشەر ئەیتب دیب حایران بولب ئۆتە تۇرغان زور
بر ساراینک آق مەرمەر باسقچلارندان ئارتىنا ئارتىنا مەندک.

زور ماتور بر زال. بر باشدا یەشل ئۆستەل تۇرا. آندان
سۇڭ، شوڭا قاراب بېك كوب، ئورندقلار تۆلگەنلەر. ئۆستینلاردا
کیك، ئۇزۇن قزل قۇماچلارغا ئەللە نیندی سوزلەر یازب ئەلگەنلەر..
آرادا بزنڭچە یازولاردا کورنە. قورقا- قورقاعنا بر چیتکە بارب، ئۆتدیم..
تیز آرادا حالق، تۆلدى. بارئی دا مینم کبک، سۇرئی شینیللی
سالداتلار ئیکەن. بولارنى کورگەچ، بر آز حەل کردی.
تیک آلدا قالقۇغا قویلعان یەشل ئۆستەل تیرەسندە گنە یەشەك
ئەفیتسەرمەن، ئوقۇمىشلاراق شۇما سالداتمى کبک نەرسەلەر کورنەلەر..
آرتدان کەدر:

— جییل بىدۇلەر، آچارغا واقت، دیب قەچقردی.
نەرسەنىن آچالارد، آڭلامام، شول یەشل ئۆستەل تیرەسندە گن
بر شۇما یگت قەغراو شالتراندی دا سۇیلی باشلادى. باشقالاردا بر-
بر آرتلى چەب سائرادنلار..
قارادما قاتنم: تەلەرى تەلگە یۇقمى- شوندى ماتور، ئیبلن
سویلیلەر.

سوز مۇسۇلمان سالداتلارن ئوزلەرنە باشقارونلارغا آیرو
تورندا ئیکەن..

قازان باشقا بولر، تۇرمۇش باشقا بولر، جۇمعانى بەیرەم
ئیتەرسز، بر ئە برگە، ئوقرغا، زیهن آچارغادا ئوڭعای بولر، دیلەر..
ئوزم دەردلەن کیتدیم.. سیکرب تۇردیم دا..

— نيك قارشى تۇرغا، مېن ئەيتەم... دوڭغز ئيتى دىگەنلەرنى
 دېم، بېك كۈچلى سوز توڭل، دېم.. خۇداي ئوزى كىچىرسن، دېم،
 كافىر قولندا تۇتقۇن بولغاچ، باشدا جېرەنبىرەك بولسادا، مېن ئەيتەم،
 آشادق ئىندى، دېم.. ھەزر، دېم، بىر ئۆيىرەنگەچ، تەملى دە توققۇلدا
 كېك تۇيۇلا. دېم.. شولاي دا مېن ئەيتەم، آيرىم روتاياساوعا بىز قارشى
 توڭل، دېم. آغاى — ئنى ئوز آرا بىرگەرەك، جىيىل، تۇرو — كوڭللى
 بولر، دېم.. بىرگە دېم، ئۆيىنىسك، گارمون تارتاسك، جىرلىسك دېم..
 رەھەتلەنب، آول ھەللەرن سۇيلەشەسك، شولاي بېت، ئېيەشلەر، دېم!
 سوزمنى ئەيتىپ بىتە آلامدم... بۇتۇن زال شاو كوتەرب مىڭا
 قول چاپىدۇلار..

سۇيلەۋچىلەر بىتكەندىر آخرى، ئىگى شۇما يىكتەلەرنىڭ بىرسى آياق، ئورە
 ياسىدى، فىڭغراۋ شالتراندى دا، ماتور، شۇما تاۋوش بلەن:

— آلاى بولغاچ، ئېيەشلەر، مېن تاۋوشقا قويام، دىدى:
 — قارشى كىشىلەر قول كوتەرە، رىزا، بولوچىلار نيك، ئوتۇرادىدى...
 بىز ھەممەبىزدە قوللارنى يوعارى سوزدىق. ئوستەل تىرەسەنەڭلەر
 آبدىر اب قالدى ئىگى شۇمايگىت تاغى:

— ھەزر ئىندى قارشىلار نيك، ئوتۇرسن، رىزا بولوچىلار قول
 كوتەرسن، دىدى.

تاغى بىزنىڭ قوللار ھەممەسىن كوتەرلىدى..
 شۇمايكتەلەر تۈزمەدۇلەر، ئوز آرايلىمايشىدۇلاردا، تۇرۇب آڭلاتىدۇلار.
 ئە، مېن ئەيتەم، آلايمى؟.. ھەزر ئىندى سانايدۇر آلامىلار:
 — كىم قارشى؟

ھېچ كىم قوزعالمى.

— كىم رىزا؟

ھەممە قوللار توشەمگە سوزلىدى. دىيىپ سۇيلى، دى بىزنىڭ عىلاجى.

شاھبازنىڭ عىلاجى ھاقىنداى ھىكەيەسى شۇل يىرگە جىتكەچ،
ئەۋبەتچى مارجا ياكادان كىردى:

— تىزدەن، دوكتۇرلار كۈرە... سىز چىغىز ئىپتى، دى.
بىز قارشىماق، ئۈستۈمە آقسىل سارى ھالاتنى سالىم، آياققا
يۇمۇشاق باشماقنى كىيىم دە كىلىدۇر باشىغا قەدەرلى، ئۇزاتىم دىيىپ،
شاھباز بىلەن مېندە چىقىم.

XXXIX

ئۇزاقلاپ سۆيلىنىرگە ۋاقىت يوق ئىدى، آيرىم-آيرىم سۇراشا بارىدۇم.
— عىلاجى شۇنداق سۆڭىنى ئىشلەگەن؟
شاھباز ياكادان كۆلدى:

— ئول، بىت، زىرەك يىت. تىز آڭلاغان... مۇنداق بىزنىڭ
پېتىرا گراددا ئىشلەرنىڭ ئۆزگەروون كۆتىمىچە ئۆك، تىرە ياق كۆستىدىنلەرن
جىيىپ بارغاندا، بايىلارنىڭ يىرلەرن سۇرۇپ چەچكەن... ئۆيلىرىن
مەكتەپلەرگە، فەقىرلەرگە ئۆلەشكەن... شۇنداق بىزنىڭ ھەيلىلەرنىڭ دە مڭ
دەستەينىگە ياقىن يىرلەرنى كىتكەن، بۇغاي... ھەتتە كەدر، آلار سوعىش
باغلا نىچا، نىگى كەندەزدا لىگاروفنىڭ بۇتۇن ئىمىنىيەلەرن بىلەن يىرلەرن
سالىپ آلغانلار ئىدى، بىت... شۇنى ئىككى تانار، بىر چۈش، بىر
ئورس... بارلىقى دورت ئول جىيىلىپ بارغانلاردا ئۆز آرا بولۇشكەنلەر...
— ھەزرىتى ئىشلى عىلاجى؟

ئىش بىزنىڭ قولغا كۆچكەچ، ئانى تۇتقانلاردا كۆچلەپ بىزنىڭ ئۆيەزگە
يىر كامىسارىن ياساغانلار...

ئەيتىم، دىيىپ ئەيتە دى... مېن، ئول ئىشلەرنى بولدىرا المام... مېن
جۈنلەپ قولدا قويا آلمايم، بىت، دىيىپ ئەيتىم، دى.
— يوق، دىيىپ ئەيتەلەر، دىدى، دى. بىز سىڭىدا كىلاد ھەزىرلەنگە،
كىرەگىنى يازارغا عالم، ئورسلار بىرەبىز.

قول قويابلە، سەك، نامعاسالورسك، دىيىپ ئەيتىنلەر، دىيىپ ئەيتە، دى...
 - يارار دىيىپ ئەيتىم، دى، بايلارنىڭ تامرىن قۇرۇتقانچى مېن
 كامىيسار بولام... ئاندىن سۇڭ كامىيسارلقدان مېنى قۇتقارسىزدا،
 زور يۇرتلار، زور كوپرلەر سالو ئىشنى يېبەرسىز، دىيىپ ئەيتىم، دى...
 رىزا بولىدۇلار، دى...

شاھباز سوز آراسىدا غەلى بىلەن سۇلتاننى تىلگە آلسادا، نىچكىر
 آلارغا چەنچىپ ئۆتكەن ئىدى. بو دوستلار ھاقىدا سوز قوزغاتىچ،
 ئانڭ قاشى جىيرلىئ:

- نەرسە بولسىن، ئىيىش؟ آقارلاپ آسىللارنىڭ قايتالار.... غەلى
 آچقدان-آچق بايلارنى بىزگە قارشى، ئۇيۇشىدا، دى. دوتقى يەشەرنى
 آچقا جىيا، ئىمىش دىلەر....
 - فازىل؟

- ئولدا فالشماسقا نرۇشا، بوغاي - ئەللە نىندى، ئۇيۇشمالار
 قۇرۇپ تۇرك - تانار بايراعى دىيىپ، دىن مىللەت ئۇچۇن بىرگە بارىق
 آيرىلىق دىيىپ لاف، ئورا، شولاي دىيىپ گازىت يازا، ئىسىزلاردا قىچقرا،
 بوغاي.. ئەمما ئىشلەگەن ئىش بۇ ئۇنلار بايلار فايداسىنا تابا بارا، دى...
 بو ھاقدا بىرنەرسەدە ئىشتەكەنم يوق ئىدى، شول ئىزگى كۆڭلىنى،
 آقلىنى كوزلى، يافىن دوستىنىڭ ئاندى يولغا كىر بىتوون باشىما سىدىرا
 آلمادىم.

- نىچك. مېن ئەيتىم، آلاى بولر ئىكەن، ئول؟
 - مەن نىچك، دى: بىزنىڭ گوبىرئادا، ئوچۇر بىلىكە ۋاقتىدا ئىكەن
 ئىسپىسكە چىققان...

بىرسى ھالقىقى - * ئالا، بىرسى بايلارنىقى - * ئالا بولار آراسىدا
 زور تالاش بولغان... ئورنى - ئورنى بىلەن سوعىشقادا جىتكەلەنلەر،
 بوغاي...

عەلىلەر، فازىلەر، قارا مۇفتىلەر بارىدا بايلارنىقن - ۵۰ نى ياقلاغانلار...

بىزنىڭ عىلاجىلار بارىدا ۵۰ ياعندا بولغانلار..

- كىم چېڭگەن ئىكەن؟

- بىلگىلى كىم چېڭگەن: فازىللار بۆكشى، عىلاجىلار ئۇچەن بېشىمى كىشى ئۆتكەرگەنلەر...

سوزنىڭ ئىگى چىگى بولار كىك كورنەمدى. دوستىدىن آيرىلارم كىلمەسەدە، نەبەتچى مارجا ياكادان كىلىپ، دوكتۇر سىزنى چاقرا دىگەچ، ئۇزاق - ئۇزاق ئويىشپ آيرىلىدىق.

مىن ئوزمنىڭ جىلى ياقىنى پالانما كىردىم..

شاھباز قايتىپ كىتتى...

آنڭ بۇگۇنكى تۇنى ئىچ بولاچاق. ئىرتەگە، ئول فرونتقا - دوندا، كۇباندان بىزنىڭ موينىلارغا ئىسكى بۇغاولارنى قايتارغا كۇچ جىيىپ ماناشوچى گىنىراللارغا قارشى سوعىشقا، ئاغى قان، غازاب، ئولم ئىچىنە كىتەچەك!!

آندان سۇڭ قايا بارى؟ - آلدانى، مىنى، بىزنىڭ كىك مىليونلار، ئون مىليونلارچا يىكتلەرنى نەرسە كۇتە؟

شاھبازنى، عىلاجىنى، فازىلنى، عەلىنى ياكادان بۆكۈرە آلمىنى؟ بىز ئاغى ئىلگى كىك زەنگەر چىشمە بويندا آق ئىدىل يارلارنىدا، جىلا آرى بىزنى؟ - ئەلە تۇرلىبىز تۇرلى يىرلەردە، تۇرلى فرونتلاردا قىرلار بىزنى ئايار بىزنى؟ - بىلىمىم.

بىلىمىدە، ئول تورىدا كۆپ، ئويلارغا دا يارانمىم.

نى بولسا، شول بولار، تىزىرەك تىزىمىدە شول زور يولغا، زور دولقۇغا ياكادان كىر كىتىم!!

دوكتۇرلار يازغى سابان تويلارنى سەلەمەتلەن بى جىتەرسىڭ، دىگەنلەر ئىدى.

ئەللەنى بولدى، ياكادان قان قۇيۇلدى، ياكادان بىر آرا آور
ساناشولار كىچىردىم.

شىفاحانادان چىقاچدا كۈنى سەھەرتى بىلەن پىترا گراد دولقۇنلارندىن
ئىچقىنى بولمادى.

يولدا دىزىنىڭ آورولار ۋاگونى ۋاكرالارنىڭ ساپاتانىك
چىنوۋنىكلارنى ئىككى ئورنىدا، يورنى ئۇزۇب قالدى، بىر نىچە كۈننى
ئەرەم ئىدىلەر. مەسكەدە، شولاي، ئوق نىزنى، باگاردىكى، چاللىن
پرىستەلەرنىدە بىر آز تۇتقارلىق ياسادۇلار.

شول مەشەققەتلەر، سۇڭىدا ئوزۇننىڭ توغان ئىلگە بىر آي آتپوسكاغا
دىيىپ قايتىپ چىتكەن كۈنلەردە، آق ئىدىلنىڭ كىڭ، بۇلۇنلارنىدا چالغى
تاوشلارنى ئىشىنىلە باشلاغان: - تۇرمۇشنىڭ، ئول قاتىن دولقۇنلارندىن
آزىغانى، كۈپكەمى چىتە قالغان يىكتەر، قارىلار، ئىرلەرنى سوعىشقا
كىتكەچ، چالغى تۇتارغا، ئۇيرەنگەن نازا بلەكلى كىيىنلەر، آعالارنى،
آنالارنى فرونتقا كىتكەن قىزلار، قىق قىزلار كېك تىزىل - تىزىل،
بىچەن چابارغا تۇتۇنغانلار ئىدى ئىدى.

XLI

مىن كۈرەشنى ياراتام.

كۈرەشسىز ئۆتسەن كۈنلەرنى ئەرەم سانىم. قاتىن كۈرەش دولقۇنلارنى
آراسىدا مىنىم جانم رەھەتلەنە، يۈرگەم ئوزۇنە كۈچ آلا، غەيرەت آلا.

- آولدا بىر آي، تىنچ قىنا غەل جىسام، كامىل تازارب چىتەرمەن دە،
ياكادان شول قانلىق كۈرەش، ئۇيۇرمەلەرنى مىنى ئوز ئىچلەرنى تارتىپ
آلار دىيىپ، ئىدىل يارنى باسار باسماستىن ئوز آلدۇما ئويلاپ قويغان ئىدىم..
آي توگىل، آتتا توگىل، بىر كۈن، بوسەھەت كۈندىگەدە ئىرك يېرمەدۇلەر.

مىن زەڭگەر چىشمەگە جىيەولەپ آرقاما ئەيىرلەرنى آسب كىلىپ
كرگەندە قۇياش باتىپ بارا ئىدى ئىدى.

كوپرىنى چىقماچدا نىندى در زور عاوعا-شاوشو ئىشتىم.
 كەلەر در قىچقارلار، تالاشالار، كەلەر در جىلارمى، ئۆزلەر ن ئۆزلەر ئى
 ياقلاب ئەرلەشەلەرمى - بىلىمى، نى در بار، نى در قوزغالغان، نى در
 دولقۇنلار بار اولد!!

توبەن، ئۇچ تىقۇقلار ن ئۆتەم. بازار مەجەللەسۇنە، بايلار، ئورامنا
 ياقلاب بارام.

آلدىمدا مېنىم يولۇما بويى بىلەن بىزنىڭ عىلاجى دوستلار ئىشلەگەن
 زور، ماھابەت ماتور مەچت، ئوتۇرا... زەڭگەر چىشمە كولى ياعىندان
 كىلگەن شەفەق قىزىلغىن فارز بولمەسۇننىڭ تەرەزلەر ئىنە تۇشكەن،
 يراقىدان، ئوت كېك قىزارىپ يانالار...

آلدا تاوش كۈچەيگەندەن كۈچەيە بارا...

چو!! بو نى ئىش؟

كەمەر نەرسەگە در رەتەن ئۇچ مەرتەبە آتەپ يىبەردى!!

بونى ئىشتىوگە قوللارم ئىرگىسز كابورۇما، سوزلىدى.

- ناعانم ئىسەنمى ئىكەن، ئورۇندامى ئىكەن؟

دىپ قاوشاپ قارادم.

بو مىڭا قەدرلى نەرسە: بىر گازاچى بانالايونىنى آز كۈچ بىلەن
 يوققا چىعارغان ئۇچۇن ترونىسكى ئىبدەشنىڭ فارمانى بويىنچا بولەك
 ئىتكەنلەر ئىدى... يىگىمگە ياقىن بولەسنى بار. ئىشلەش عەجەب دەرىجەدە
 ياعىشى... ئىسكى رىژىم ۋاقتىدا تىزۇ آتۇ ئۇچۇن مىدال آلغان
 قوللارمدا بوناعان بولسا، بىر نەرسە دەندە قورقماسقا مۇمكىن!!

شول ئويلار بىلەن آلغا بارام...

كۈڭلۈمە كىنەت بىر نەرسە كىلىدى: توقتا، ئەلى، قايدادر يولدا،
 پاراخوددامى، بىرەر ئىستانسادامى، چىچ دىپ، ئىسلاۋاك دىپ نى در
 لىرداعانلار ئېدى توڭلىمى سۇك؟... يۈز مڭ كىشى، ئېمىش، باشدان

آياق قۇراللىلار، ئېمىش، سامارانى آلغانلارمى، آللارمى، ئېمىش، آندان باشقا قالالارغا كېتەلەر، ئېمىش .. بىلەم تاعى شوندى «ئېمىش-مېمىشلار» سۆيلەگەنلەر ئىدى... مېن:

— بىز آندىلارنى كۆب كۆردىك ئىدى!!

دېيىپ كەنە قويغان، ئۆل، تۇرۇدا بىردە، ئويلاپ تۇرمى ئۆتكەن ئىدىم... مېن پاراھودلاردان، ئوراب قايتقانچى، ئەلە شوندى بىر ئىتلەر تاعى بىزنىڭ كاروانغا ئۆرە باشلاغانلارمى؟ قانم قىز، يۈرەگىم سوغا، آياقلارم ئۆزلەردىن ئۆزلەرنى آشغالار..

بو چاتدا مىڭا ئۆي ياعىنا —، ئوڭغا تابا كېتەرگە تېيىشلى ئىدى. ئويلاپ نېتىپ تۇرمايم، سولغا بۇرۇلدىمدا، بازار مەيدانى ياعىنا كېتىم.

مەچىتى، غېوفان باينىڭ زور تاش كېيىتلەرن ئۆتسەم، بۇ ئۆزلەي شاشا قالدىم.

كۆنۈلمەگەن، ئويغا كېلمەگەن، كېلىمى تۇرغان بىر كۆرىش!!

بازارنىڭ، ئورتاسىدا بېچەن ئولچى تۇرغان باغچىلارغا بىر نېچە كىشى آياقلارنىدىن يوعارنى آسلانلار. بولارنىڭ بىرسى بىزنىڭ آولدا دورت يىل بويى بالالار ئوقتقان مۇغەللىمە خەدىچە ئىدى بولار تۇرۇلەردىمى، ئولۇلەردىمى، بىل بولمى. قوللارنى سالىنىپ تۇشكەن، بۇزلەرنى ئەدەم قاراعىسىز بولۇپ يارالانغان... قان تامچىلارنى يېرگە تامالار... بو آسلانلار تېرەسى قارا بۇلۇت كېڭ، توفان كېڭ خالىق كۆتۈۋى بىلەن قاينى.. قىچقارالار.. تالاشلار.. نەرسەنىڭ بىرسىدىن بىرسى تارتىقلاپ آلارغا ئىشلار.. بىلىم، ھەممەسىنى آقىلدىن شاشقان، بىلىم قىيامەت بولغان: كىشىلەرنى ئىشلەگەنلەرن بىلىمىلەر، كۆزلەرن قان باسقان.. نېنىڭ بىر كۆچ بىلەن ئەلنى بىر ياققا ئەلنى ئېكىنچى ياققا قوزغالاب، شاۋشو بىلەن غاۋغا بىلەن دولقۇنلانالار. بولارنىڭ باشىدا، زور

بىر كاماندىر كېك بىزنىڭ غەلى يۇرى.. آنىڭدا كوزلەرنى قانلىق، تاوشى قارلىغان، ئوزى آنىدا يۇگۇرە، مۇندا يۇگۇرە، شۇل بۇزۇق غەلىداۋقلىق تاوشى بىلەن توقتاۋسىز آفرۇنا:

- جەمەت، كۈتسەن كۈنلەرنىڭ كېلىپ چىتىنى.. سىز قۇتۇلاسز...
فۇرساتىنى قاچىماز...

آبىر ابغەلىنىڭ ئۇستىلار ئۇنە قارادىم-باشىدا ئەفەتسەر فوراز كاسى،
آياقدا ئىشپورلىق يالتىرىنىڭ، بىلەن كەلەتەن ئاسما، قولىدا مەنە دېگەن ماۋزىر!!
ئوزىنى ئوزم بىلمەم،

- غەلى سىنىمى؟ بونى ئىش؟ دېيىپ قىچىرىپ آشا بارىپ تۇتۇندىم.
خالق، تىنى، مېنىم بىلەن ئىش ناعانلارنى كۈرگەچ، بىر آزى قورقۇپ
ئىككىنچىگە آيرىلدىلار.

لاكىن غەلى ئوزى، ئوزى يوعالتمادى، قانلىق كوزلەرنى بىلەن
مىڭا بىرگە مەرتەبە قارادىدا، بىر آز كېرىپ چىكىنىپ، ئەللە ئىنىدى
زەھەرلىق، قەھەرلىق تاۋش بىلەن:

- ئە... آلايمى؟... آسل قۇش، ئوزى كېلىپ آياغىدىن
ئەلەكەنمى؟... جەمەت، مەنەزگە سۇلتان ئوراز بايى!!... دۇنيانى
تۈزدۈرۈپچىلارنىڭ ئىككى يامانلارنى بىرسى!!
تۇتۇغىزدا بىلەن مۇنى!!

دېيىپ قىچىردى...

ئۇل سوزى ئايتىپ بىتەرەلمەدى، كەلەردى، مېنى تۇتارغا كېلە
باشلايدىلار...

ئوزىنى ئوزم سىزمەسىدىن، ناعاننى سوۋىپ آلدىمدا:
- كىم مىڭا قاعىلا؟...

دېيىپ رەتەن دورى مەرتەبە ياقى - ياققا آتتىم...

خالق، لاچىدىن قاچقان چەكە كۈتۈۋى كېك، قورقۇشىپ چىتكە
ئارالدى. ئورتالقداعى آچىلققا قاراسام، ئىنىدىر، بىرگەدە ئىشغىراش

ياتا... يۈرەگىمەنى در چەنچى، تاناش كېك بولدى، دۇنيانى، ئۇنۇتۇپ،
شول ئىكەر اشقان گەدەگە تاشلاندىم.

نى كوريم؟

— سو!! بىرگە تامچى، سو!!

دىب چاق — چاق ئىشىنىلەرلك بىر تاوش بىلەن ساتاشىب ئىكەر اشىپ
مىنىم دوستىم عىلاجى ياتا...

كوتەرب آلیم، دىب ئىيلىسىم، موينىما آرقان سالدۇلار... شوندا
ئوق قول آياعىمنى بەيلەرگە آزابلانا باشلادۇلار...

فايداندر بىزنىڭ كوپر باشىدا تۇرغان چاقداغى كورشى ساقا
باباى كىلىپ چىقىدىدا، مىنى ياقىلارغا تەلەدى:

— جەمەت، بۇنىڭ نى گۇناھسى بار؟ بو پىت آنا — آناسى
كوررگە فوناققا قايتىپ كىلە... دىدى...

ئول آرادا عىلاجىنىڭ آناسى زارىف، ئۇستا بىلەن مىنىم ئەتكەى
كىلىپ چىقىدۇلار...

شاوشو ياكادان كوتەرلدى، شاھبازنىڭ آعاسى، آنىڭ آرتىدان
باشقا واقتدا جىيىنلەردە سىرەك كورنە تۇرغان بىزنىڭ ئىسكى كورشىلەر،
اولىڭ جىيىنلەردە، بالچق چىتەن ئۇيلەردە يەشەوچىلەر، آتاسىدان،
تۇب يۇرتىدان قولىپ چىقىپ چىيىنلەردە ئۇيدەش، تۇروچىلار تىلگە
كىلدۇلەر...

— كۇپە كۇندۇز ئەدەم ئوتەرسز!!...

— بونى ئىش؟... چىچ دىب، ئول چاقلى ماسايماغز!!...

— بىزنىڭ ئۇچدادا ياكادان بەيرەم بولر ئەلى...

دىب قىچقرا — قىچقرا مىنى قۇتقاردۇلار...

عىلاجىنى آرقىلى آغاچقا سالىپ، ئۇيىنە آلب كىيىنلەر.